

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
факультет соціології
кафедра методології та методів соціологічних досліджень

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:
«ПОТЕНЦІАЛ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ДОКУМЕНТІВ У
ВИВЧЕННІ МЕДІЙНОЇ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ»

Спеціальність: 054 «Соціологія»
Освітня програма «Соціальні технології»
Освітній рівень: магістр
Кваліфікація: магістр соціології

Виконавець:
Коваль Марія Ігорівна,
студентка магістратури

Науковий керівник:
Юзва Людмила Леонідівна,
кандидат соціологічних наук, доцент

Магістерська робота допущена до захисту
рішенням кафедри *методології та методів соціологічних досліджень*

Протокол № _____ від «___» _____ 2020 р.

Зав. кафедри _____ доц. Сидоров М. В.-С.

підпис

Київ 2020

Реєстрація

номер

дата підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Коваль М.І. Потенціал методів аналізу документів у вивченні медійної мови ворожнечі.

Проблема поширення мови ненависті в українському медіа-просторі є однією з найбільш типових і актуальних для постсучасних суспільств. Так, сьогодні засоби масової інформації, застосовуючи мову ворожнечі, не лише виражають громадську думку, цінності, а й впливають на їх формування та виступають інструментом поширення інтересів окремих груп та осіб. У роботі під мовою ворожнечі розуміються промови, висловлювання, цитування та інші форми вираження соціальної дії, які направлені на прояв агресії проти певних осіб, соціальних груп та суспільств. Розкривається потенціал застосування таких методів аналізу текстів як контент-аналітичні техніки та критичний дискурс-аналіз для виявлення мови ворожнечі. Диплом поділяється на дві частини: теоретичну та емпіричну. В останній представленні результати соціологічного дослідження на тему «Мова ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари». Приділено увагу відмінностям між контент-аналізом та критичним дискурс-аналізом.

Ключові слова: мова ворожнечі, мова ненависті, контент-аналітичні техніки, критичний дискурс-аналіз.

ANNOTATION

Koval M.I. Potential of methods of document analysis in the media hate speech learning.

The problem of hate speech spreading in the Ukrainian mediaspace is one of the typical problems of post-modern societies, where the media plays an important role – they affect values, orientations and public opinion. In addition, they are used by the authorities and other key individuals in the country for promoting and sharing their interests. In the paper the following definition of hate speech was determined - speeches, utterances, quotations and other forms of expression of social action, that are aimed at manifesting aggression against certain individuals, social groups and

societies. The potential of using next textual analysis techniques as content analytic techniques and critical discourse analysis to detect the hate speech is also revealed. The diploma is divided into two parts: theoretical and empirical. In the last part, results of a sociological study "The hate speech in media about evacuation of Ukrainians from China to Novi Sandgary" are presented. Furthermore, attention is payed to the difference between content analysis and critical discourse analysis.

Keywords: hate speech, content-analytical techniques, critical discourse analysis.

ЗМІСТ

<i>ВСТУП</i>	3
<i>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОВА ВОРОЖНЕЧІ»</i>	6
1.1. Визначення поняття «мова ворожнечі»	6
1.2. Мова ворожнечі у медіа-дописах: характеристика, види та сфери поширення	11
1.3. Свобода слова та мова ворожнечі у соціологічному полі	16
Висновки до першого розділу	20
<i>РОЗДІЛ 2. КОНТЕНТ-АНАЛІТИЧНІ ТЕХНІКИ ТА КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС- АНАЛІЗ ЯК МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ У МЕДІА-ДОПИСАХ</i>	22
2.1. Медіа-допис як об'єкт аналізу	24
2.2. Контент-аналітичні техніки дослідження мови ворожнечі у медіа-дописах	28
2.3. Використання критичного дискурсу аналізу для виявлення та характеризування мови ворожнечі у медіа-дописах	34
Висновки до другого розділу	38
<i>РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЯВЛЕННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ У МЕДІА-ДОПИСАХ</i>	41
3.1. Програма соціологічного дослідження на тему «Мова ворожнечі в медіа- дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари»	41
3.2. Перевірка гіпотез дослідження	50
3.3. Аналіз результатів дослідження	65
<i>ВИСНОВКИ</i>	71
<i>ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</i>	75
<i>ДОДАТКИ</i>	84
Додаток А	85
Додаток Б	87
Додаток В	87
Додаток Г	89

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Український медіа-простір насичений новинами різного ґатунку, які розповсюджують, ретранслюють та підігривають емоції реципієнтів щодо певних подій. З появою Інтернету відбулися зміни у повсякденні, конфлікти перейшли у новий вимір та для їх ведення почали використовуватися як нові методи, так і інтегровані «класичні», зокрема, мова ворожнечі. Складнощі з цензуруванням у мережі Інтернет передбачають швидке поширення неправдивої інформації, конфліктів, ненависті. Це призводить до формування у користувачів терпимості, некритичності у сприйнятті цієї інформації. У той же час, мова ворожнечі, як один з ретрансляторів цих подій, стає повсякденністю. Окрім того, вона є одним з інструментів поширення та поглиблення соціальних проблем у суспільстві.

Сьогодні відбувається трансформація сприйняття світу через постійний доступ до інформації. Окрім того, відбувається зміна самого світу – коли кордони в інформаційному просторі зникають та з'являються нові регіональні утворення, нові мови та стилі спілкування. Через великі потоки інформації, для привернення уваги все більше застосовується правило шести «С» (Скандал, Сенсація, Страх, Секс, Смерть, Сміх) [Буданцев, 1993]. Всі вони є емоційними та збільшують імовірність того, що саме цей медіа-допис буде мати більше охоплення, а емоційність передусє появі маніпуляцій, пропаганди, мови ворожнечі. У свою чергу мову ворожнечі можна визначити як промови, висловлювання, цитування та інші форми вираження соціальної дії, які направлені на прояв агресії проти певних осіб, соціальних груп та суспільств.

В Україні з кожним роком кількість досліджень медіа-простору збільшується, в тому числі і по виявленню мови ворожнечі. Так, представниками «Центру контент-аналізу» ще у 2015 році був проведений моніторинг щодо мови ненависті. Аналізувались українські ЗМІ та їх публікації на тему українсько-російського протистояння – з 950 тис. медіа-дописів у 4746 було ідентифіковано мову ворожнечі [Толокольнікова, 2015]. У 2018 році «Центр інформації про

права людини» та «Кримська правозахисна група» провели дослідження з метою виявлення мови ворожнечі на території окупованого Криму. Аналізувались місцеві ЗМІ, сайти окупаційних органів влади Криму та російські канали, які транслюються у Криму (два заміри весна 2014 та 2017 р.). Було зафіксовано 718 прикладів мови ворожнечі та об'єкти проти кого вона застосовується [Мирний, 2018]. У 2019 році громадська організація «Інститут масової інформації» провів дослідження щодо наявності мови ворожнечі у регіональних ЗМІ України. Згідно з результатами, найчастіше вона зустрічалась у Харкові, Запоріжжі та Чернівцях та щодо національних меншин, ООС, маргінальних соціальних груп, жінок та літніх людей [Найбільше, 2019].

Актуальність даної теми підтверджує наявність таких ініціатив як «Слова ранять» (де можна ознайомитись з прикладами мови ненависті та її наслідками) [Мова, 2016] та досліджень, конкурсів, дискусій, які розробляються та організовуються Інститутом масової інформації, Міжнародним фондом «Відродження», Кампанією проти дискримінації, RFSL та іншими. Окрім того, у жовтні 2019 року голова комітету Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики піднімав питання про внесення поняття «мова ворожнечі» до законопроекту про аудіовізуальні послуги [Комітет, 2019].

Таким чином, в українському медіа-просторі є актуальною та габітуалізованою мова ненависті, що потребує детального дослідження з застосуванням різних методів аналізу текстів: контент-аналітичних технік та критичного дискурс-аналізу.

Проблема – суперечність між важливістю вивчення медійної мови ворожнечі та недостатністю залучення контент-аналітичних технік та критичного дискурс-аналізу для її виміру.

Об'єкт – методи аналізу документів у вивченні медійної мови ворожнечі.

Предмет – застосування контент-аналітичних технік та критичного дискурс-аналізу для вивчення медійної мови ворожнечі.

Метод – контент-аналіз та критичний дискурс-аналіз для вивчення медійної мови ворожнечі.

Мета – охарактеризувати пізнавальні можливості контент-аналітичних технік та критичного дискурс-аналізу для вивчення медійної мови ворожнечі.

Завдання:

1. Охарактеризувати поняття «мова ворожнечі».
2. Описати види та сфери поширення мови ворожнечі.
3. Визначити межі свободи слова та мови ворожнечі у соціологічному полі.
4. Охарактеризувати медіа-допис як об'єкт аналізу.
5. Дати загальну характеристику контент-аналітичним технікам в контексті медійної мови ворожнечі.
6. Описати критичний дискурс-аналіз як метод вивчення медійної мови ворожнечі.
7. Провести дослідження на тему «Мова ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари».
8. Створити порівняльну таблицю контент-аналітичних технік та критичного дискурс-аналізу в контексті їх потенціалу вивчення медійної мови ворожнечі.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОВА ВОРОЖНЕЧІ»

1.1. Визначення поняття «мова ворожечі»

Суспільство, яке хоч і є стійкою системою взаємовідносин між індивідами, соціальними групами та інститутами, водночас є сегрегованим за різними характеристиками як стать, вік, етнічна та релігійна приналежність, сексуальна орієнтація, економічне становище і т. д. У результаті таких поділів утворюється дискримінація, нетерпимість, ейджизм та расизм, основним засобом поширення яких є лінгвістичний, тобто мовний метод. Так, одним з проявів та інструментів цих явищ і є мова ненависті.

Мова ворожечі або «hate speech» як термін, вперше було сформульовано вченими у сфері юриспруденції у 1980-х роках у Сполучених Штатах [Brown, 2017]. А за визначенням Комітету міністрів Ради Європи, – це «усі форми самовираження, які включають поширення, підбурення, сприяння або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи інших видів ненависті на ґрунті нетерпимості, у тому числі: нетерпимість висловів у формі радикального націоналізму та етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо меншин, мігрантів і людей з числа іммігрантів» [Рекомендація, 1997]. ОБСЄ, у свою чергу, мову ворожечі визначає як «різноманітні форми висловлювань, що викликані ворожістю, а також демонструють або сприяють проявам ворожості по відношенню до певної групи (або до конкретної особи, яка належить до такої групи)» [Злочини, 2015].

Мова ворожечі, особливо у її латентному прояві, у повсякденному використанні може здаватись не проблемною або взагалі не ідентифікуватись як така. Проте мова ненависті вносить зміни у сьогодення, породжує та ретранслює агресію, яка, водночас, спрямована на заподіяння шкоди певним особам, соціальним групам, спільнотам чи навіть суспільствам.

Мова, як інструмент комунікації, є тим, що об'єднує та стабілізує суспільство, але може виконувати й інші функції. Наприклад, мова ворожнечі по своїй суті спрямована на формування установок щодо негативного сприйняття певних соціальних груп, їх протиставлення та роз'єднання. Якщо звернутись до Бенедикта Андерсона, то він поділяв мови на вищі та нижчі, сакральні та «плебейські» (розмовні) відповідно [Андерсон, 2001]. У цьому розумінні, мова ненависті з'являється на глобальному, зрозумілому, «плебейському» рівні для легшого об'єднання певної соціальної групи або суспільства. Окрім того, у комунікаціях можна ідентифікувати два види об'єднання – «за» (альянси) та «проти» (коаліції) чогось або когось. За вищезазначеною класифікацією мову ворожнечі відносять до типу об'єднання «проти», так як вона спрямована на обмеження прав, дій, інтересів індивідів, соціальних груп за різними ознаками.

Мова ненависті також може бути маркером четвертого покоління війн за Вільямом Ліндом, який поділяв їх на інформаційні, психологічні, мережеві та кібервійни [Lind, 1989.]. Зважаючи на те, що сьогодні все відбувається онлайн, то з'являються не тільки суб'єкти – безпосередні учасники, а й спостерігачі (на яких вплив пропаганди, мови ворожнечі та інших інструментів війн четвертого покоління розповсюджується опосередковано).

Мову ворожнечі визначають і крізь призму цінностей (регуляторів людської поведінки). Так, Галина Прищепа у своїй статі проаналізувала та, підсумувавши, вивела наступне визначення про те, що мова ворожнечі є «технологією, спрямованою на зміну ціннісних установок різних цільових аудиторій, на формування уявлень як про ворога, так і про співгромадян, які потрапляють під категорії інший, чужий і незрозумілий» [Прищепа, 2017]. У даному визначенні також проявляється концепція протиставлення (груповий ефект об'єднання, належності до групи та відокремлення від інших) «я/ми і вони», «свої і чужі».

Якщо звертатись до постмодерністської філософії, зокрема до поняття «симулякр», який може відноситись до будь-яких речей та смислів, то мова ворожнечі і є симулякром. Так, її можна назвати копією вихідної агресії,

ксенофобії, дискримінації, які у відкритих формах контролюються державами, а у новому прототипі мову ненависті важко контролювати, так як немає прямого об'єкту який постраждав, і результат чого ми можемо побачити. Мову ворожнечі можна проаналізувати відповідно до формули ідентифікації симулякрів, яку виділив Жан Бодріяр у своїй книзі «Симулякри і симуляція»: відображення реальності, маскування і спотворення глибокої реальності, маскування її відсутності, позбавлення зв'язку з будь-якою реальністю [Бодріяр, 2004]. Відповідно до проведеного аналізу, можна побачити наступне (див .Табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Мова ненависті – симулякр

Відображення реальності	Мова ворожнечі застосовується прямо, без приховувань, заради образи іншої людини або соціальної групи
Маскування і спотворення глибокої реальності	У цьому випадку мова ненависті починає використовуватись ідеологіями і не як пряме налаштування, а маскується іншою метою
Маскування відсутності глибокої реальності	Мова ворожнечі як емоційний метод маніпуляцій, обґрунтування того, що не обґрунтовується, а аргументи відірвані від реальності
Позбавлений зв'язку з будь-якою реальністю	Коли мова ненависті узвичаїлась і несе ті ж смисли, але без ідентифікації їх як таких

Повертаючись до визначень, мова ворожнечі розглядається також як використання некоректних висловлювань щодо представників різних груп, не віддзеркалюючи об'єктивну реальність. Наприклад, мова ненависті щодо релігійних чи конфесійних груп, що свідчить про наявність агресії у інформаційному просторі певного суспільства проти деяких соціальних груп або індивідів. Часто ці некоректні випадкові чи навмисні виловлювання використовуються журналістами – близько 40-61% всієї мови ворожнечі [Мельников, 2006]. Окрім того, авторки та автори медіа-дописів, самотійно не

вживаючи мову ненависті наводять цитати для налаштування аудиторії читачів певного медіа-порталу та досягнення свої цілей або цілей замовників статей.

Засоби масової комунікації (ЗМК) є основними учасниками поширення новин і мають можливість впливу на споживачів цієї інформації. Згідно з дослідженням компанії ВІС, яке проводилось у Великій Британії, респонденти починають злитись, втрачати терпіння, коли сторінка провантажується довше ніж 16 секунд [Anderer, 2019]. Це може говорити про те, що світ пришвидшується, а ЗМК змінюють модель подачі інформації – коротко та швидко (наприклад, модель подачі у Twitter, Telegram, Instagram). Тому, для привернення уваги, посилення зацікавленості, медіа-повідомлення стають емоційними і можуть містити певне налаштування або навіть мову ненависті, щоб на нього звернули увагу. Але є інша причина – нетолерантність або просто відсутність певних знань. Так, Наталя Автаєва у своїй статті щодо мови ворожнечі приділяє увагу відсутності професіоналізму та вказує, що «використання мови ненависті у журналістиці спричиняє появу мовної агресії, як зі сторони автора матеріалу, так і зі сторони споживача інформації, який приймаючи або відкидаючи позицію журналіста, пропускає цей потік агресії через власне сприйняття» [Автаєва, 2010]. Відповіддю на потребу українських журналістів у захисті та в умінні уникати слова та звороти, які можуть ідентифікуватися як мова ворожнечі є посібник «Журналіст і (НЕ) безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах», розроблений Іриною Земляною, медіаексперткою, тренеркою з безпеки ГО «Інститут масової інформації», де у десятому розділі приділена увага мові ворожнечі, її видам, наслідкам використання та як її уникнути при подачі інформації, формуванні медіа-дописів [Земляна, 2016].

Мова ненависті є одним з методів пропаганди, як спрямованої форми комунікації, яка націлена на вплив та зміну громадської думки щодо певних питань на користь зацікавленої сторони, часто представників влади або олігархічної верхівки. Так, можна сформулювати ще одне визначення мови ворожнечі як регулярне поширення ідей, які вміщують у себе агресивні погляди

та маніпулювання ними задля дискримінації та утисків прав певної соціальної групи та її представників. Агресія як соціальний феномен, у свою чергу, є досить гострою проблемою сучасних суспільств. Однією з її основних характеристик є наявність або намір отримання негативних наслідків для об'єкта агресії. Тому «мову ворожнечі» можна назвати проявом вербальної агресії.

У часи непевності, в яких зараз перебуває і Україна, і весь світ, варто звернутись до питання сингулярності, яке описує та аналізує Сергій Макеєв у монографії «Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики». Так, український варіант сингулярності, згідно з С. О. Макеєвим, розглядається як «комбінація кризи, стану emergency і стану виключеності» та у контексті втрати державою монополії на насильство (особливо у часи війни та мілітаризації, коли насильство стає нормою) [Стан, 2017]. Виокремленим критеріям сингулярності частково відповідає і мова ворожнечі, яка водночас може спричиняти або бути ретранслятором інших форм насилля.

Узагальнюючи, варто зазначити, що поняття мова ворожнечі у різних науках може мати відмінний тип вивчення та розуміння, звертається увага на різноманітні аспекти, характеристики, особливості та наявні розбіжні точки зору. У контексті соціології, мова ненависті є соціальною дією (регулюється нормами, має мету), ретранслює соціальну реальність, є проявом соціальних відносин та елементом взаємодії соціальних акторів і виникає у результаті взаємопроникнення та змішування культур. Сам термін можна визначити як «промови, висловлювання, некоректні фото-, відеоматеріали та інші форми вираження соціальної дії, які направлені на прояв агресії проти певних осіб, соціальних груп чи суспільств» [Коваль, 2019]. З кожним роком, відбуваються трансформації самої мови ворожнечі, методи її вивчення та розуміння, способи її ідентифікації, з'являються нові теми та грані для досліджень.

1.2. Мова ворожнечі у медіа-дописах: характеристика, види та сфери поширення

Мова ворожнечі, як будь-яка форма дискримінаційного прояву, може поширюватись на висловлювання та зображення, які мають негативні мотиви та налаштування, а саме спрямовані проти окремих індивідів, представників соціальних груп і суспільств. Раніше деякими дослідниками проводилась різниця між такими поняттями як «мова ворожнечі» та «мовна агресія». Відмінність полягала у спрямованості, так, за словами Олексія Шмельова, мовна агресія об'єктом має особу, а не соціальну групу [Менделеева, 2014]. На сьогоднішній день, ці два поняття переважно не розрізняються, а вважаються синонімами у контексті перекладу з англійської мови, де існує одна форма – hate speech.

Мова ненависті може легко поширюватись та охоплювати певні визначені соціальні групи у соціумі або навіть інші суспільства. Вона стає ретранслятором наявних у суспільстві соціальних проблем та методом стигматизації для створення негативного стереотипу щодо певної особи або групи людей. У результаті відбувається їх посилення – поглиблюються конфлікти, створюються та виникають нові, з'являються кризи, порушуються права людей. Окрім того, мова ненависті водночас є проявом та ідентифікатором наявних у певному суспільстві проблем таких як дискримінація, упередження, ксенофобія, соціальна напруженість, інтолерантність, соціальна агресія та інші.

Мова ворожнечі еволюціонує, мімікрує та маскується під соціальну риторику. Окрім того, якщо звернутись до французького соціолога та філософа П'єра Бурдьє, даний процес можна назвати ще і габітуалізацією, точніше узвичаєнням. «Габітус» він трактує як систему «стійких набутих схильностей» [Бурдьє, 1995], а мова ненависті може габітуалізуватись (переходити на міжособистісний, індивідуальний рівні). Іншими словами, індивіди, які включені в один соціальний дискурс, не тільки продукують, а і ретранслюють агресію, однією з форм якої і є мова ворожнечі. Наприклад, іноді можна почути слово «ляхи», щодо поляків і в українському дискурсі – це буде мова ворожнечі, а в

інших країнах така назва може не нести негативної конотації. Але якщо вживати його в Україні, то це вже відповідність «соціальному стереотипу», який є шаблонним і несе певне уявлення під визначеним кутом зору. Тому, важливо приділяти увагу питанню міжетнічної толерантності для запобігання поширенню стереотипів, що можуть спричиняти конфліктні ситуації. Це стосується толерантності різних видів, бо стосується всіх сфер соціальних взаємодій.

Якщо говорити про етноси, то варто згадати ще одну характеристику мови ненависті – часову релятивність та етноцентризм [Коваль, 2019]. А саме, у різні часові проміжки і в різних країнах переважають різні правила та розуміння. Наприклад, у моніторингу ІС НАНУ у шкалі Богардуса є «негри» та «цигани», що можна було б проінтерпретувати як мову ненависті, якщо б ці слова використали у іншому контексті. В опитувальнику їх не можливо замінити через сприйняття респондентів (наприклад, ставлення до ромів краще ніж до циган). Інша ситуація у Сполучених Штатах – через політику політкоректності відбулась трансформація вживання термінів щодо «темношкірих» від «негрів» до «фігури умовчання» (зараз при описі людини не вказується її колір шкіри), але як і тут контекст має своє значення.

Переходячи до видів мови ворожнечі, то є декілька класифікацій. Так, відповідно до російського Інформаційно-аналітичного центру «СОВА» за рівнем інтолерантності мова ворожнечі поділяється на жорстку (прямі або завуальовані налаштування та заклики до насильства, дискримінації), середню (коли виправдовують насильство, дискримінацію, вказують на негативний вплив певної соціальної групи на суспільство, заклики щодо не допуску певної етнічної групи в країні і т.д.), м'яку (створення негативного образу певної особи, соціальної групи щодо неповноцінності, моральних недоліків, цитування текстів з мовою ненависті без вказування власної думки) [Верховский, 2007].

Схожою класифікацією є поділ мови ворожнечі, за рівнем прояву інтолерантності, на такі дві категорії як маніфестна та латентна. У свою чергу маніфестна є яскравим проявом, та яку можна зафіксувати за допомогою комп'ютерних програм і яку помічає не тільки дослідник, але і будь-який

реципієнт. Що стосується латентної мови ненависті, то вона є прихованою і її специфіка в тому, що вона як і маніфестна налаштовує на агресію проти певного об'єкту, але непомітним шляхом, тому її можна ідентифікувати та проаналізувати тільки за допомогою певних методів аналізу текстів та спеціально-розробленим інструментарієм.

Ще однією класифікацією, яку розробила Н. Автаєва на основі проведеного нею дослідження, є наступний поділ мови ворожнечі на такі види (у гендерному вимірі): заклики до дискримінації; заклики до насилля; пропаганда прикладів насилля (історичних, сучасних); ствердження щодо неповноцінності; цитування ксенофобних текстів без коментарів; необґрунтована іронія [Автаєва, 2010]. З даної класифікації чітко проглядається агресивна конотація та деструктивна спрямованість.

Мова ворожнечі є одним з проявів вербальної агресії, так як вона проявляється у словах, текстах. Але вона може мати наслідки прояву фізичної агресії. Одним з останніх прикладів є бойкотування та небажання пропустити громадян України, яких евакуювали з Китаю у Нових Санжарах у 2020 році.

Мова ворожнечі також є формою пасивної агресії (так як діє приховано) та непрямой (наприклад, плітки, злобні жарти). Її наслідком можуть бути зіткнення інтересів, що призведе до певних реакцій та дій. Конфлікти виникають через цілеспрямоване нагнітання та налаштування, нестачу інформації та страх. Окрім того, агресія в медіа-дописах, точніше в медіа-просторі, має прямий вплив на емоційний стан реципієнтів і може потенційно ставати причиною прояву фізичної агресії. Тому дуже важливо приділяти увагу тональності публікації, їх інтенціональності, наявності мови ворожнечі у них. Так як, з однієї сторони чим емоційніший медіа-допис, тим більше охоплення аудиторії читачів та поширення її впливу, а з іншої сторони це провокує та може ставати причиною появи більшої кількості мови ненависті у медіа-середовищі.

Якщо переходити до форм прояву мови ненависті, які можуть застосовуватися різними засобами масової інформації у медіа-порталах та у

соціальних мережах, то на основі прочитаної та проаналізованої літератури, можна виділити наступні:

1) усні або письмові висловлювання (авторів медіа-дописів, коментаторів, політиків та інших медійних осіб);

2) картинки, меми, фотографії, які несуть налаштування проти певної соціальної групи та були опубліковані у медіа-середовищі;

3) відео (репортажі, змонтовані відео-повідомлення і т. д.), змінили тип сприймання інформації, у зв'язку з чим стало легше впливати, налаштовувати та використовувати мову ворожнечі [Лихова, 2013; Коробкова, 2009; Гладилин, 2012].

Ще одну класифікацію щодо ознак та форм прояву мови ворожнечі у сучасному агресивному медіа-середовищі сформували Михайл Кроза та Наталія Ратинова. Згідно з нею виділяють:

1) сфабрикована, несправжня ідентифікація (створення негативного образу за визначеними критеріями для швидкого, легкого та вигідного розпізнавання об'єкту);

2) штучна атрибуція (тобто, створення хибного враження правдивості та автентичності фактів щодо певного об'єкту, підкреслення уваги про належність до визначеної дискримінованої групи);

3) «уявна оборона» (створення образу захисту, але в той же час відбувається мотивування до дій проти дискримінованої соціальної групи, утискання прав її представників) [Кроз, 2005].

З появою Інтернету, який є новим соціальним простором розвитку глобалізованого світу, з'явилося багато ресурсів для впливу, в тому числі і для поширення мови ненависті. До основних джерел Софія Лихова зі співавторами віднесли: інтернет-блоги з медіа-дописами щодо утиснення прав різних соціальних груп; соціальні мережі; веб-сторінки спеціальних організацій, партій; веб-сторінки неформальних утворень [Лихова, 2013]. Важливими джерелами поширення мови ненависті також є засоби масової інформації (друковані, телевізійні, Інтернет). Особливо це відбувається у Мережі, так як через

відсутність цензурування та контролю, мова ворожнечі, як прояв медіа-насильства, медіа-жорстокості та медіа-агресії, має більші можливості та ймовірність поширення й впливу. Що у свою чергу несе деструктивний характер впливу, але завдяки навіть особистісним характеристикам та критичному мисленню, його інтенсивність можливо зменшити.

Якщо повернутись до визначення Комітету міністрів Ради Європи, то можна виділити такі основні сфери поширення мови ворожнечі як політичну, національну, релігійну. Основними прикладами (див. Табл. 1.2), які вдалось знайти на перших 5 сторінках у видачі Google є:

Таблиця 1.2

Приклади мови ненависті у назвах медіа-дописів (по сферах)

Сфера	Назва	Посилання
Національна	"Отямився в калюжі крові": у Києві біля вокзалу цигани розбили голову 16-річному хлопцю	https://www.unian.ua/incidents/10150166-otyamivsy-a-v-kalyuzhi-krovi-u-kiyevi-bilya-vokzalu-cigani-rozbili-golovu-16-richnomu-hlopcyu.html
Національна	Народ вигнанців: хто такі цигани і як вони з'явилися	https://znaj.ua/history/narod-vygnanciv-hto-taki-cigani-i-yak-vony-zyavylsya
Релігійна	Провал Кирила і Путіна. Як РПЦ плела велику змову проти України і зазнала фіаско	https://ua-news.liga.net/politics/articles/proval-kirila-i-putina-yak-rpts-plela-veliku-zmovu-proti-ukraini-i-zaznala-fiasko
Релігійна	Раскол: брат главы ПЦУ Епифания крестил ребёнка в УПЦ	http://news24ua.com/raskol-brat-glavy-pcu-epifaniya-krestil-rebyonka-v-upc
Політична	Вустами «слуг» глаголять кацапи: чому молоді політики повинні вивчити уроки історії.	https://www.umoloda.kiev.ua/number/3571/188/143737/
Політична	Геращенко: "Зеленые человечки" захоплюють український парламент	https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/10/7225897/

Окрім вище зазначених основних сфер поширення мови ворожнечі, ще є 1) вікова (ейджизм) – «Охота на стариков. У украинцев массово отбирают пенсии» (<https://ukraina.ru/exclusive/20191017/1025353552.html>), 2) гендерна – «Кухня для чоловіка або кухні для справжніх Мужчин!» (<https://meblyar.lviv.ua/statti/mans-kitchen/>), 3) сексуальна орієнтація – «Гомосексуалізм. Як збочення зробили «нормою»» (<https://credo.pro/2019/08/243152>); 4) соціально-економічна – «Отбросы общества: как статистика жонглирует бедностью» (<http://www.19rus.info/index.php/ekonomika-i-finansy/item/99338-otbrosy-obshchestva-kak-statistika-zhongliruet-bednostyu>).

Пройшовши та швидко проаналізувавши різні Інтернет-ресурси, варто зазначити, що мову ненависті можливо легко ідентифікувати у будь-якій сфері та на будь-якому медіа-порталі. Але деякі медіа-ресурси працюють над цим і хоч Google видає, ще стару назву, але після переходу, назви статей відредаговані і представлені без мови ворожнечі. Така зміна може бути причинно-обумовлена активізацією діяльності кіберполіції на території України, появою та популяризацією досліджень щодо мови ворожнечі та посиленням контролю з боку аудиторії.

1.3. Свобода слова та мова ворожнечі у соціологічному полі

Питання контролю інформації в Інтернет-просторі та регулювання меж вираження думки користувачами піднімалось як у багатьох демократичних країнах, так і глобальними позадержавними організаціями. З одного боку, Інтернет сьогодні виступає простором, в якому відбуваються трансформації різних життєвих сфер, у тому числі і суспільно-політичної, з іншого боку, вона намагається обмежувати та конструювати кіберпростір відповідно до своїх потреб. Реакцією на такі спроби в США стала «Декларація незалежності кіберпростору», яку написав Джон Барлоу [Barlow, 1996]. Вона поширилась по всьому світу, ставши досить впливовим та відомим на той час документом.

Проаналізувавши текст, який був написаний досить емоційно, можна виділити такі основні постулати спрямованості Інтернету: необмежений доступ до комп'ютера та Мережі; доступність інформації; повний демократизм; незалежність від державних кордонів будь-якої країни; вік, освіта, раса, національність, соціальний статус не є критеріями оцінки людини, єдиний критерій – це результати діяльності користувача; віра в безкорисливість і необмежені можливості віртуального світу.

З вище перелічених пунктів можна зробити висновок про важливість свободи, поваги та неконтрольованості в Інтернеті. Мережа виступає не тільки системою чи засобом, а й віртуальним простором, який ми можемо назвати альтернативним світом сучасної людини, де користувач може реалізувати ті соціальні ролі, які недоступні йому у реальному житті. У мережі Інтернет людина може ідентифікувати себе з іншим класом, національністю чи статтю, тобто користувач сам обирає свій образ та формує себе. Але, дане ідентифікування та характеристика особистості, соціальної групи чи суспільств може йти не від власного/спільного бажання, а зі сторони, в тому числі від ЗМІ ще й з певною конотацією, яка може бути різного характеру. Тут і з'являється питання свободи слова і мови ненависті.

Свобода слова виступає однією з конституційних демократичних свобод в Україні. Водночас «свобода слова» є досить поширеним та часто вживаним поняттям в Інтернеті. Згідно з визначенням Джеффри Ховарда, вона є «моральним правом на свободу вираження поглядів, фундаментальна вимога для волі, самовираження та спілкування з іншими» [Howard, 2019]. Так, існує рейтинг країн світу відповідно до можливості вільно висловлюватись, який називається «Індекс свободи ЗМІ». Але водночас поняття свободи слова сьогодні не є досить чітким та правильно вживаним, так як і держави, і транснаціональні корпорації контролюють те, що говориться та публікується в Інтернет-просторі, особливо те, що стосується поширення ненависті, інтолерантності та ксенофобії, в тому числі і мови ворожнечі.

Все це є комунікаціями, які змінюються з часом. Наприклад, Ден Гілмор виділив два типи комунікаційних засобів, які переважали останні 150 років: «від одного до багатьох» (книги, радіо, телебачення); «від одного до одного» (листи, телефонні розмови та переписки). Але, з появою Інтернету дана схема розширилась та додалось ще два типи комунікацій: «від багатьох до багатьох»; «від небагатьох до небагатьох» [Gillmor, 2006]. Доречним було б додати новий тип, який особливо яскраво проявляється в останні часи, зокрема, з часів Революції Гідності – «від багатьох до одного». Наприклад, звернення користувачів Інтернету до президента.

Розширення даної схеми показує, що в «багатьох» з'явилась можливість надати та отримати зворотній зв'язок. Наприклад, у комунікації «від одного до багатьох» раніше він був мінімальний, тобто адресати не могли легко відповісти на повідомлення масової комунікації, тільки у вигляді листів (але для цього потрібно було прикласти досить багато зусиль), а згодом і телефонних дзвінків. До появи Інтернету масова комунікація мала переважно односторонній характер.

Так, дана характеристика комунікацій допомагає показати, що мова ворожнечі може проявлятися у кожному з типів комунікаційних засобів за Д. Гілмором. Наприклад, коли журналіст у медіа-дописі застосовує мову ненависті, читачі порталу стають її реципієнтами, навіть якщо вони того не хочуть. А це водночас поглиблює та допомагає поширенню такої особливості мови ворожнечі як узвичаєння. Окрім того, статті з негативною конотацією, які насичені мовою ненависті латентного та маніфестного характеру спричиняють відповідний зворотній зв'язок.

З активним поширенням різних відмінностей, які стали помітними завдяки відкритим суспільствам та Інтернет простору, загострилось питання різниці та межі між мовою ненависті та свободою слова. Більшість публікацій спрямовані на пошук відповіді у юридичному полі. Так, у демократичних країнах свобода слова закріплена на законодавчому рівні, але з винятком щодо залякувань, звинувачень, тобто того, що порушує права та свободи інших, які проявляються за допомогою мови ненависті і контролюються державами або правилами тих

сервісів, де, наприклад, публікуються медіа-дописи. Так, в Україні протидія розповсюдженню мови ворожнечі скеровується Кримінальним кодексом, Законами України «Про захист суспільної моралі» та «Про інформацію», що не лише сприяє вирішенню проблеми, але й частково спричиняє заплутане регулювання та створює можливості для різних інтерпретацій щодо визначення відповідальності за використання мови ненависті.

Як вже було зазначено вище, основним полем існування та трансляції мови ненависті є Інтернет, історія освоєння якого нагадує відкриття та заселення колоністами Нового світу. При тому, що історичні закономірності свідчать про поступове зниження толерантності до агресії і насилля в соціальних інституціях сучасного світу, тема насилля не втрачає своєї актуальності, адже формуються нові форми соціальності. Так, сьогодні новою формою соціальності, на думку Марини Лукашенко, постає «протосоціальність віртуальної реальності – проміжний стан самоорганізації соціальності віртуальної реальності» [Лукашенко, 2018]. Для даної нової протосоціальності характерні жорстокість мови, ненависть, знецінення, моральна нечутливість, що дозволяє порівняти його з етапом «війни всіх проти всіх», в якій переможець отримує все. Саме епохою мережових війн сьогодні часто називають період самоорганізації сетикету (форма особливого етикету в мережах) та інформаційного порядку. Зокрема, сучасна протидія збільшенню расистських та фашистських блогів, онлайн-форумів, поширенню кібербулінгу, який переважно спрямований на соціально незахищені верстви населення, відбувається як збоку державних правоохоронних органів, так і самоорганізованих віртуальних охоронців порядку. Сьогодні створені такі нові соціальні інститути, як кібер-поліція, громадські організації, основною метою яких є забезпечення онлайн-безпеки. Проте, незважаючи на всі зусилля, соціальні мережі, на думку Георгія Почепцова, сьогодні продовжують використовуватися для розповсюдження цінностей екстремізму, застосовуючи мову ворожнечі, для вербування нових членів для радикальних формувань [Почепцов, 2017]. Створена нова мережева мафія, для якої важливим є формування ідентичності та

підвищення свого статусу часто завдяки приниженню інших, мовою звернення до яких є мова ненависті.

Узагальнюючи огляд простору смислів між крайніми проявами лібертаріанства та свободи слова в Інтернеті та чіткими, контрольованими обмеженнями використання мови ворожнечі, можна констатувати відмінність поглядів дослідників та користувачів щодо межі дозволеного. Проте пануючою установкою можна вважати прояв свободи слова, який обмежується внутрішнім чуттям щодо порушення границь іншого.

Висновки до першого розділу

У результаті соціальних взаємодій можуть формуватися наративи дискримінації, які часто виражаються за допомогою мови ворожнечі (hate speech). Дане поняття було вперше використано та визначено дослідниками у юридичній сфері у 1980-х роках у Сполучених Штатах [Brown, 2017]. У свою чергу Комітет міністрів ради Європи визначає дане явище як «усі форми самовираження, які включають поширення, підбурення, сприяння або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи інших видів ненависті на ґрунті нетерпимості, у тому числі: нетерпимість висловів у формі радикального націоналізму та етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо меншин, мігрантів і людей з числа іммігрантів».

Разом із тим, мова ворожнечі є не просто соціально-культурним артефактом, але й змінює повсякдення, стає методом поширення та ретрансляції агресії, яка водночас направлена на заподіяння шкоди об'єктам проти кого вона застосовується.

Також, мова ненависті у контексті соціології є соціальною дією (регулюється нормами, має мету), ретранслює соціальну реальність, є проявом соціальних відносин та елементом взаємодії соціальних акторів і виникає у результаті взаємопроникнення та змішування культур. Сам термін можна

визначити як «промови, висловлювання, некоректні фото-, відеоматеріали та інші форми вираження соціальної дії, які направлені на прояв агресії проти певних осіб, соціальних груп чи суспільств» [Коваль, 2019].

Виокремлено різні ступені прояву мови ворожнечі щодо сприйнятої реальності. Так, мова ненависті може застосовуватись як прямо по відношенню до окремої людини або соціальної групи, так і до маскованої, спотвореної реальності, що має місце в ідеологічних дописах. Іншими ступенями спотворення об'єктів, до яких застосовується мова ненависті, є маскуванню їх відсутності та зникнення зв'язку з будь-якою реальністю.

Сьогодні мова ненависті змінюється, розвивається та маскується під пануючу соціальну риторику. Вона є одним з проявів вербальної агресії, так як виражається за допомогою слів, текстів. У результаті її впливу можуть з'являтися різні форми та прояви фізичної агресії.

Що стосується форм прояву мови ворожнечі, то завдяки аналізу літератури, можна виділити: усні або письмові висловлювання, картинки, меми, фотографії та відео.

На сьогодні питання контролю використання мови ворожнечі та обмеження її трансляції за допомогою засобів масової комунікації, найзручнішим інструментом якого виступає в першу чергу Інтернет, набуло нової актуальності та викликало нову хвилю дискусії в демократичних країнах. З однієї сторони сучасні інформаційні технології змінюють форму комунікації, надаючи можливість не тільки споживати інформацію, а й надавати зворотній зв'язок ставши середовищем абсолютних можливостей свободи слова. З іншої сторони в такому середовищі відсутності контролю легко поширюються ретранслюються тригери мови ненависті.

Тому з активним поширенням різних відмінностей, які стали помітними завдяки відкритим суспільствам та Інтернет простору, загострилось питання різниці та межі між мовою ненависті та свободою слова.

РОЗДІЛ 2. КОНТЕНТ-АНАЛІТИЧНІ ТЕХНІКИ ТА КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС-АНАЛІЗ ЯК МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ У МЕДІА-ДОПИСАХ

Виявлення мови ненависті передбачає використання різних соціологічних методів, як якісних, так і кількісних, тому що вона може бути прихованою, узвичаєною або навпаки активно-агресивною. Для цього потрібно навчитись її помічати, ідентифікувати та охарактеризовувати, щоб запобігти поширенню.

У свою чергу, якісна методологія націлена на особливості, розуміння, інтерпретації, а кількісна – на типовості, поширеність. Для кращого розуміння та на основі проаналізованих книг Володимира Ядова «Стратегія соціологічного дослідження» та Сергія Макеєва «Соціологія» [Ядов, 2003; Соціологія, 1999] були сформульовані наступні відмінності стратегій. Так, теоретико-методологічна база якісної методології базується в основному на таких напрямках як феноменологія та релятивізм і спрямована на опис загального явища, події, феноменів, а кількісна – на реалізмі, достовірно-об'єктивному знанні та описі логічних зв'язків між обраними та визначеними параметрами. Щодо фокусу якісної стратегії у центрі знаходиться щось особливе, внутрішнє, суб'єктивне, а кількісної – загальне, зовнішнє, об'єктивне. Так, мова ненависті є ненормованим, специфічним випадком, але водночас вона активно поширюється, стає нормою повсякдення і може бути згрупована, класифікована по кількості випадків. Стиль методологій може бути м'яким, теплим та жорстким, холодним, що відповідає різним методам збору та аналізу даних. Наприклад, якісний критичний дискурс-аналіз та кількісні контент-аналітичні техніки, які можна використовувати для ідентифікації, характеризування та класифікації медійної мови ворожнечі.

Повертаючись до критеріїв відмінності стратегій, можна ще виділити дослідницькі цілі – інтерпретування та концептуалізація (якісна), пошук і пояснення причин та взаємозв'язків (кількісна). У емпіричному розділі даної

роботи будуть використані обидві стратегії як для пояснення, так і для опису причин появи мови ненависті у медіа-дописах, що стосуються евакуації українців у Нові Санжари. Щодо гіпотез, то у якісній методології вони можуть не формуватись взагалі, або уже після «занурення» дослідника у аналіз, у кількісній це відбувається до збору даних при розробці програми соціологічного дослідження і пізніше аналізуються. Переходячи до замірювальних процедур, то інструментарій може формуватись як і гіпотези під час або до збору даних відповідно. Але, водночас якісна стратегія може використовувати вже обґрунтовані іншими дослідниками моделі та інструментарії.

Окрім того, методології відрізняються логікою аналізу – індуктивною (від специфічного до загального у якісній стратегії) та дедуктивною (від загального до конкретного у кількісній). А процедури різняться за рівнем повторюваності. Так, у якісній вони рідко дублюються на відміну від кількісної, де це навіть передбачено для стандартизації. Основні відмінності полягають у зборі та аналізі даних. Наприклад, у якісній методології це відбувається шляхом виділення тем, узагальнень, опису та характеризування для отримання цілісної картини та розуміння. Щодо кількісної методології, то аналіз даних здійснюється статистичними методами і при правильному виконанні можна говорити про достовірність отриманої інформації та про те, що вона відповідає всій генеральній сукупності.

Вивчення мови ворожнечі може відбуватись за допомогою як якісної, так і кількісної стратегій, так як вона є специфічною, особливою, але і в той же час розповсюдженою та узвичаєною.

Тому, в контексті даного розділу будуть оглянуті такі питання як характеризування медіа-дописів як об'єкту для застосування методів аналізу документів, опис контент-аналітичних технік та методу критичного дискурс-аналізу для дослідження мови ненависті.

2.1. Медіа-допис як об'єкт аналізу

Перед тим, як почати характеризувати медіа-допис як об'єкт аналізу варто йому дати визначення. Так, медіа-допис – це повідомлення, яке поширюється, через різні медіа-канали, громадськості. Разом із тим будь-який медіа-допис – це спеціально створений документ і саме так його розглянуто в даній роботі. На сьогодні є кілька способів їх класифікації. Наталія Костенко та Валерій Іванов у своїй монографії [Костенко, 2003] подають наступну:

1. За типом комунікації: документи особистого вжитку; документи громадських організацій, неурядових установ та об'єднань; офіційні державні документи; преса – сюди відносяться медіа-дописи. Також, враховуючи специфіку Інтернет-простору, до преси ми можемо додавати блоги, площадки та інформаційні портали, які частково виконують функції преси.

2. У залежності від теми і мети можна виділити описові, аналітичні, інформаційні та публіцистичні документи. Власне медіа-дописи можуть потрапляти в будь-яку з виділених груп.

3. За способом фіксації інформації документи поділяються на друковані (письмово-друковані), іконографічні, фонетичні (фольклор, пісні, казки), закодовані документи, які передаються за допомогою електронної техніки. У рамках даної роботи медіа-дописи розглядаються як документи, які поширюються в мережі Інтернет, тобто це не друкований, іконографічний чи фонетичний тип.

4. У відповідності до цільової аудиторії документи поділяють на індивідуальні, групові та масові. Медіа-дописи носять виключно масовий характер і створюються з ціллю взаємодії з широким колом людей. Також адресат може бути офіційним або неофіційним. Тобто, медіа-допис, як спосіб передачі інформації транслює дані для неофіційних осіб, хоч і може бути використаний в офіційному полі.

5. За очікуваним ефектом документи можуть передавати як конкретні сигнали (наказ, ствердження) так і розпливчасті конотації (припущення, сумнів). Для медіа-допису властиві обидві характеристики.

Отже, виходячи із вище поданої класифікації документів, можна зробити висновок, що в одних випадках медіа-дописи відповідають певній позиції класифікатора – це завжди публічне видання (преса, блог, інформаційне видання) зафіксоване в Інтернет-просторі і розраховане на масове поширення; а в інших ні – в залежності від теми та мети і за очікуваним ефектом може набувати різних значень.

Медіа-дописам, як об'єкту аналізу, властиві наступні характеристики:

1. Стиль написання, який має більшу емоційну насиченість ніж інші види текстів. Це сформовано особливістю взаємодії з цільовою аудиторією та середовищем.

2. Специфіка медіа-допису залежить від місця публікації, медіа-середовища. У широкому розумінні – це розміщення в Інтернет-просторі, а у вузькому можна виділити наступні: соціальні мережі (Facebook, Instagram, Twitter та інші), блоги (персональні веб-сайти, сторінки на спеціальних площадках), онлайн видання (ТСН, Українська правда, інші) та інформаційні портали (Ukrnet, Meta).

3. Варто виділити комунікативну характеристику, що згідно з Наталею Волковою, визначається як специфічний процес взаємообміну інформацією у системах «людина-людина», «людина-комп'ютер-людина»; процес самостійного пошуку інформації та використання її з метою самовдосконалення особистості за рахунок інформації [Волкова, 2006]. Так, реципієнт медіа-допису може реагувати та демонструвати свою думку та ставлення до викладеного матеріалу, тобто надавати безпосередній зворотній зв'язок. Можна виділити такі форми комунікації:

- відсутність реакції, як показник ступеню залученості;
- швидка коротка реакція на медіа-допис у формі емоджі, які наявні в різних формах у багатьох медіа-порталах;

- коментування, яке може мати позитивне або негативне забарвлення. На даному рівні включеності існують два рівні взаємодії – одностороння комунікація (автор-читач) та багатостороння, яка може включати зворотну комунікацію читач-автор, між читачам з включенням автора чи без;
- останньою формою комунікації є шейрінг, тобто поширення медіа-допису серед власної соціальної мережі. Це може бути як ретрансляція або як інтерпретація «+» чи «-».

4. Мова написання медіа-допису. Так як в українському суспільстві превалує використання двох мов у повсякденній комунікації – це спричиняє поширення медіа-дописів написаних українською або російською мовами. Окрім того, якщо це не офіційний ресурс, а, наприклад, соціальні мережі, то публікація може бути зроблена суржиком.

5. Щодо стилю передачі, в залежності від цілі медіа-допису, він може бути інформаційним, аналітичним або нарисом (публікація, яка базується на вираженні автором власної думки, тобто вільна інтерпретація без системної аргументації).

Окрім описаних характеристик медіа-дописів, за допомогою контент-аналітичних технік можна зробити висновки щодо їх тональності та темпоральності, які будуть детальніше розглянуті у наступному підрозділі.

Виходячи з вищеописаного слід враховувати специфіку медіа-дописів при виборі методів аналізу документів. На основі проаналізованої літератури було виділено їх сильні та слабкі сторони [Якісні, 2009; Семенова, 1998; Юзва, 2017].

«Обґрунтована теорія» – сильними сторонами даного методу є чіткі та структуровані процедурні рекомендації проведення дослідження, на основі концептуалізації окремого випадку, описаного у медіа-дописах, створюється міні-теорія, також є можливість її перевірки на адекватність для конкретних даних. Щодо слабких сторін слід виділити: складність інтерпретації результатів, затратність у часі (процедура відкритого кодування), складність застосування методу.

Етнографічний метод аналізу має наступні переваги: можливість інтерпретувати тексти на фоні культурних структур, є можливість отримання

контекстуальних знань. Недоліки: процес ідентифікації концептів розроблений менш детально ніж в «обґрунтованій теорії», відсутність можливостей експериментального підходу до текстів, таких як декомпозиції та реконструкції.

Семіотичний аналіз дозволяє аналізувати образ, який представляє собою культурно обумовлену систему знаків, але в той же час, може з'являтися некоректна інтерпретація даних та потрібно обов'язково враховувати просторово-часові особливості.

Дискурс-аналіз (історичний) дає змогу вивчити зміни у дискурсі, які виникали протягом певного періоду часу та допомагає ідентифікувати наміри учасників комунікації. До основних мінусів належить затратність у часі та трудоміскість у застосуванні.

Дискурс-аналіз (критичний) дає можливість продемонструвати те, що мова та соціальна структура взаємовпливають одна на одну та забезпечує емпіричне дослідження відносин між дискурсом і соціальними та культурними подіями в різних соціальних областях. Щодо недоліків, то наявна «ідеологічна заангажованість» (розгляд текстів може відбуватись крізь призму підтримки бажаної інтерпретації для отримання очікуваних результатів) та складність інтерпретації.

Контент-аналіз має такі переваги як можливість аналізувати великі масиви даних зі збереженням показнику репрезентативності, ідентифікувати приховану інформацію за допомогою латентного кодування, аналіз джерел різної форми та типу. До основних недоліків належить затратність у часі через великі масиви, є ймовірність втрати контексту.

Враховуючи вище перелічені сильні та слабкі сторони аналізу документів, для подальшого опису, характеризування та використання в емпіричній частині роботи були обрані контент-аналіз та критичний дискурс-аналіз.

2.2. Контент-аналітичні техніки дослідження мови ворожнечі у медіа-дописах

Перед тим, як переходити до характеризування конкретних контент-аналітичних технік, варто описати основні передумови та причини їх появи. Саме у ХІХ ст. почали з'являтися та особливо стрімко розвиватися засоби масової інформації, тобто нові ресурси впливу та поширення текстів, які потрібно було дослідити, систематизувати та виявити їх значення у тогочасному повсякденні.

Контент-аналіз, як один з методів аналізу документів, почав з'являтися у ХІХ ст., коли Дж. Спід досліджував динаміку зростання компромітаційних публікації і Д. Вілюкс проаналізував суть 240 газет, опублікованих в один день [Юзва, 2017]. Але формальною датою появи методу контент-аналізу прийнято назвати рік виходу книги Гарольда Лассвелла [Lasswell, 1949], де він сформулював схему аналізу текстів та акту комунікації.

Що стосується першого визначення «контент-аналізу», то він був сформульований Бернардом Берельсоном, який написав один з перших підручників по даному методу, і звучав наступним чином: «Контент-аналіз – це дослідницька техніка для об'єктивного, системного і кількісного опису наявного змісту комунікації, яка відповідає цілям її дослідника» [Berelson, 1952]. З часом, у процесі змін, вдосконалень та модифікацій утворилась велика кількість визначень, які були окреслені різними світовими вченими. Так, Дж. Мангейм сформулював його як «систематичну числову обробку, оцінку та інтерпретацію форми і змісту інформаційного джерела» [Мангейм, 1997], а Анна Семенова та Марія Корсунська як «особливу методичну процедуру аналізу всіх видів текстів (вербальних, візуальних та інших), це аналіз ядра комунікації, того, що лежить між комунікатором і аудиторією, між автором повідомлення і тим, кому це повідомлення адресовано» [Семёнова, 2010].

Контент-аналіз документів може бути як кількісно-якісним, так і якісно-кількісним і виступає методом вивчення соціальної реальності, соціальних

феноменів. Але відповідно до дефініції Олександра Федорова, контент-аналіз виступає кількісним аналізом медіатекстів [Федоров, 2007].

Класичною схемою контент-аналізу за Гарольдом Лассвеллом є відповіді на наступні запитання: «Хто?» (для виявлення автора, розуміння контексту), «Кому?» (для ідентифікації об'єкта), «Що?» (для пошуку фокусу), «З яким ефектом?» (для розуміння досягнення мети) [Prasad, 2008]. Її легко застосовувати для виявлення та характеризування мови ворожнечі у медіа-дописах. Наприклад, якщо взяти вибірку статей одного новинного ресурсу — Українська Правда і проаналізувати тему коронавірусу, то відповіді вийдуть наступні: «Хто?» — «журналісти Української Правди», «кому?» — «читачам Української Правди», «що?» — очевидне: «проінформувати», приховане: «налаштувати проти інфікованих, поширити паніку та неприйняття», «з яким ефектом?» — важко відповісти, але припущення може бути «відсутність масок для захисту», хоча задля точних даних вартувало б провести масове опитування, спостереження чи експеримент.

Окрім того, Оле Хольсті до формули Гарольда Лассвелла пропонує додати питання «Чому?» задля виявлення мотивації автора медіа-допису [Почепцов, 2001].

Ретельність та точність у застосуванні контент-аналітичних технік грає важливу роль для отримання результатів (явних та латентних, одиничних та типових). Так як йде перехід в позатекстуальність для розуміння соціальної дійсності. Тому, контент-аналіз, як науковий метод, має свої вимоги, моделі, типи.

Переходячи до моделей контент-аналізу, то їх можна виділити дві — частотну та нечастотну [Таршис, 2002]. Дана класифікація будується відповідно до мети та завдань дослідження. Так, нечастотна модель використовується при описовому дослідженні для виявлення та вивчення чогось нового, нетипового, специфічного і аналіз проводиться не по складеному кодифікатору, а схема утворюється, формується та змінюється під час аналізу. Щодо частотної моделі, то вона застосовується в дослідженнях аналітичного типу (зазвичай на великих

масивах даних) та спрямована на вияв типового, структурного по завчасно сформованому кодифікатору. У той же час, ці дві моделі можуть застосовуватись одночасно задля досягнення визначених цілей дослідження та повнішого результату.

Щодо видів контент-аналізу відповідно до методів збору та аналізу, то за Р. Мертоном та В.С. Коробейніковим виділяють: рахування символів (слів); виявлення модальності тексту (фіксування позитивних та негативних символів); аналіз за елементами (для ідентифікування, визначення та фіксування тем); тематичний аналіз (латентні та явні); структурний аналіз (щодо взаємодії тем); серійний аналіз (для виділення спеціалізації джерел на визначену тему) [Юзва, 2017]. Всі перелічені види контент-аналізу можна застосовувати заради репрезентативних даних і для аналізу великої вибіркової сукупності (при потребі, відповідно до цілей дослідження).

Проведення контент-аналізу зазвичай відбувається у п'ять етапів. По-перше, все починається з підготовки, тобто виникнення ідеї та її узгодження для дослідження. По-друге, формується дизайн або програма соціологічного дослідження, що складається з методичного та методологічного розділів. У свою чергу, до першої частини входить формулювання теми, предмета, об'єкта, мети, завдань, інтерпретація та операціоналізація понять, попередній системний аналіз та гіпотези. До другої частини – обґрунтування методу, методика, обраховується вибірка, обирається стратегія дослідження та створюється інструментарій контент-аналізу та можливе проектування аналізу. По-третє, проводиться сам польовий етап, який включає безпосередній відбір джерел для аналізу та сам аналіз документів кодувальниками або комп'ютерними програмами. По-четверте, статистичний аналіз зібраних даних. І у результаті – висновки та презентація.

Окрему увагу варто приділити формуванню інструментарію контент-аналізу. Він складається з бланку, кодифікатора та інструкції кодувальникам. Сам процес кодування відбувається наступним чином (*див. Табл. 2.1*):

Процес кодування у контент-аналізі

1	Формулюються категорії аналізу	Категорія – це «смісловий конструкт, який представляє предметну область» [Юзва, 2017]. Іншими словами – це змістовні блоки і їх кількість часто відповідає кількості завдань дослідження [Добреньков, 2004]
2	Виділяються підкатегорії аналізу [Мангейм, 1997]	Вони є деталізованішими категоріями або категоріями, розкладеними на складові
3	Виокремлюються ідентифікатори або субкатегорії	Розкладені смислові одиниці
4	Рахуються одиниці виміру	Одиниці рахунку

Іншими словами, з категорій виділяються одиниці рахунку для переведення у цифрову форму для аналізу. Окрім того, ще є одиниці аналізу, які складають вибіркочув сукупність.

Кодування, згідно з А.Страуссом, може бути трьох видів: відкрите (під час кодування формується список тем, які пізніше можна конкретизувати та сформуванати категорії), вісьове (складаються первинні коди, зв'язок концепції і тем в одиницях аналізу), вибіркоче (шукаються підтеми відповідно до центральної теми дослідження) [Семёнова, 2010]. Окрім того, ще виділяється маніфестне та латентне кодування [Юзва, 2017]. За допомогою маніфестного кодування фіксуються явні прояви досліджуваної проблеми, можуть використовуватись спеціальні програми. Але при його використанні не враховується контекст. Латентне кодування допомагає знайти приховане, інтенції, зазвичай проводиться носіями мови для виявлення прихованих смислів. Мінусом даного кодування є вплив кодувальника, дослідника та неможливість використання комп'ютерних програм. У деяких дослідженнях можуть обидва види застосовуватись одночасно.

Вибірка для контент-аналізу має бути репрезентативною та відповідати географічним, часовим вимогам. Наприклад, якщо для аналізу беруться інтернет

публікації, то за рік по парним числам, а за місяць по непарним і т. д. [Мангейм, 1997]. Окрім того, для контент-аналізу зазвичай обирається проста випадкова вибірка, яка обраховується за такою формулою:

$$n = \frac{t^2 \sigma^2 N}{N \Delta_{\text{доп}}^2 + t^2 \sigma^2}$$

Щодо кроку, який обраховується для відбору джерел, які будуть аналізуватись, використовують наступну формулу:

$$K_v = \frac{N}{n}, \text{ де } N - \text{обсяг генеральної сукупності; } n - \text{обсяг вибірки}$$

Презентація результатів проведеного дослідження з застосуванням контент-аналітичних технік може подаватись у вигляді діаграм або за допомогою хмар зі слів з використанням спеціальних програм.

Контент-аналіз, у свою чергу має певні переваги та недоліки (див. Табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Переваги та недоліки контент-аналізу

+	-
Можливість аналізувати великі масиви даних	Затратність часова (особливо при ручному аналізі джерел різного типу та у великих масштабах)
Латентне кодування дає змогу провести глибинний аналіз	Питання об'єктивності (можливі упередження)
Можна аналізувати різні джерела (тексти, зображення, відео- та аудіоматеріали)	При застосуванні комп'ютерних програм неможливо провести латентне кодування (поки)
Застосування програм для необмежених масивів (швидке проведення польового етапу)	Витрати на кодувальників
Економний (при застосуванні комп'ютерних програм)	Втрата контексту
Можливо отримати приховану інформацію	Проблеми з семантичною валідністю

Але при використанні методів триангуляції, студентів-кодувальників і латентного кодування (якщо це відповідає меті дослідження) можна позбутися перерахованих недоліків.

Окремо можливі проблеми та прорахунки контент-аналізу розібрала Ізабелла Пашинян у свої статті та виділила такі: попадання у вибірку джерел, які не відповідають меті дослідження; погано підготовлені кодувальники; проблеми з кодуванням через неповну інструкцію; початок кодування до завершення програми соціологічного дослідження; перетинання категорій; неправильне кодування, що не відповідає запланованому математичному аналізу; неперевіреність одиниць аналізу на їх правдивість [Пашинян, 2012].

Щодо контент-аналітичних технік, то основних, на мою думку, можна виділити три. По-перше, «класичний» або рахунок одиниць аналізу у масивах інформації, який використовується більшістю дослідників та може бути автоматизованим. По-друге, «кодування тональності», або фіксування емоційної оцінки об'єкту, одиниці аналізу. У свою чергу є плоска тональність (позитивна-негативна оцінка), або додають проміжні варіанти, розширюються полюси [Зверева, 2014]. Також, є два підходи до кодування тональності – ручний та автоматичний (передбачає використання комп'ютерних програм). По-третє, «кодування темпоральності», коли одиниці аналізу маркуються часовим компонентом. До основних засобів прояву «часовості» відносяться часові форми дієслова (присудка) і інші лексико-граматичні засоби [Тураева, 1986].

За допомогою контент-аналітичних технік можна аналізувати як окремих медіа-допис, так і змістовні тематичні комплекси, представлені у ЗМІ, їх блоки та жанри. Зміст медіа-допису або певного комплексу, згідно з Олександром Короченським, може аналізуватись по таким категоріям як тематика, форма подачі, жанр, характеристика персонажів, частоту звернення до певного сюжету, систематичність та оперативність [Короченский, 2003].

Узагальнюючи, контент-аналітичні техніки можна застосовувати для аналізу великої вибіркової сукупності та віднести як до кількісної, так і якісної традиції у соціології для отримання результатів, відповідно до мети дослідження.

2.3. Використання критичного дискурс аналізу для виявлення та характеризування мови ворожнечі у медіа-дописах

Перш ніж почати розглядати критичний дискурс-аналіз, варто дати визначення «дискурсу», яке на сьогоднішній день активно використовується, як у наукових, так і політичних, медійних колах. Нельсон Філіпс, Сінтія Харді визначають дискурс як взаємопов'язаний набір текстів, в яких виникає соціальна реальність. Дані тексти можуть мати різні форми прояву (усну, письмову), але мають сенс тільки коли пов'язані з іншими текстами, дискурсами [Філіпс, 2002]. Інше визначення дискурсу дають Маріанне В. Йоргенсен та Луїза Дж. Філіпс: «форма соціальної практик, яка і конститує соціальний світ, і конститується в інших соціальних практиках», наголошуючи на тому, що соціальна практика і дискурс знаходяться у відносинах з іншими соціальними вимірами, які відображають, формують і змінюють соціальні структури [Йоргенсен, 2008]. Окрім того, дискурс визначається як «пов'язана послідовність писемних речень чи усних висловлювань, вимовлених у певній комунікативній ситуації з метою передачі інформації або виконання інших соціальних дій» [Тяжлов, 2013].

Професор Якоб Торфінг, досліджуючи якісну методологію, виділяє три покоління теорій дискурсу:

- 1) перше покоління – дискурс трактується у лінгвістичному сенсі;
- 2) друге покоління – починають вивчати соціальні практики (застосовуючи критичний дискурс-аналіз);
- 3) третє покоління – вивчення соціально-політичних практик, постструктуралістський характер [Русакова, 2006].

Дискурс-аналіз – це «інтерпретативний та пояснювальний метод» за визначенням Стефана Тічера, а на думку Нельсона Філіпса дискурс-аналіз є методологією [Тичер, 2009], який має свої переваги та недоліки. Щодо недоліків дискурс-аналізу виділяються наступні: 1) мала кількість прикладів та пояснень

для використання; 2) не інституціоналізований; 3) витратний та важкий у застосуванні [Филлипс, 2002].

Дискурс-аналіз направлений на вивчення того, як тексти отримують значення в процесах їх взаємопов'язання [Филлипс, 2002]. Тобто, дана методологія є індуктивною, коли з мікрорівня ми переходимо на макрорівень. Переходячи до традицій у дискурс-аналіз, то їх зазвичай виділяють вісім (див. Табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Види даних та традиції в дискурс-аналізі [Филлипс, 2002]

Види даних в дискурс-аналізі	Традиції в дискурс-аналізі
Інтерв'ю	Конверсаційний аналіз
Фокус-групи	Фукодінанський аналіз
Документи і архіви	Критичний дискурс-аналіз
Живі розмови	Критична лінгвістика
Політичні виступи	Дискурсивна психологія
Газетні статті	Бахтіанські дослідження
Мультиплікаційні фільми	Інтеракційна лінгвістика
Романи	Етнографія розмови

З даної таблиці можна виділити таку традицію як критичний дискурс-аналіз, який був заснований Норманном Феркло [Fairclough, 1995], і який варто застосовувати для дослідження «мови ворожнечі» через те, що він:

- 1) фокусується на соціально-політичній проблематиці;
- 2) пояснює дискурсивні складові як чинники соціальної взаємодії та структури [Януш, 2010];
- 3) розглядає суспільство та культуру як так, що пов'язані з дискурсом;
- 4) розглядає дискурси тільки у контексті через те, що вони мають історичний характер;

5) характеризується непрямим зв'язком між текстами та суспільством [Тичер, 2009].

Критичний дискурс аналіз – це «систематична методологія, зв'язок між текстом та його соціальними умовами, ідеологіями та відносинами влади» [Тичер, 2009], тобто мова та соціальна структура взаємозалежні. Відповідно до теми даної роботи критичний дискурс-аналіз «мови ворожнечі» – це один з типів аналітичного дослідження, який вивчає шляхи дії «мови ворожнечі» та її вплив на структурні трансформації, зокрема, в українському суспільстві.

Основним «інтересом» для критичного дискурс-аналізу є виявлення у мові явного та прихованого домінування, дискримінацій, контролю. За допомогою критичного дискурс-аналізу виділяються маніпуляції, які у свою чергу визначаються як «сукупність рушійних сил, що стимулюють людину до виконання певних дій» [Вихонский, 1995]. Окрім того, вони є прихованими та спонукаючими, що у контексті мови ворожнечі є основними характеристиками.

Структура аналізу, за Н.Феркло, включає у себе такі концепти як інтердискурсивність (комбінація жанрів та дискурсів у тексті) та гегемонію (переважання культурної, ідеологічної, політичної сфери у суспільстві). Н. Феркло дискурсивну подію характеризує по наступним вимірам:

- 1) текст (зміст та форма);
- 2) дискурсивна практика;
- 3) соціальна (соціокультурна) практика [Тичер, 2009].

Завдяки критичному дискурс-аналізу можна показати взаємодію трьох перелічених рівнів та зробити текст зрозумілішим для будь-кого. Саме тому даний аналіз проводиться тільки у контексті. Медіа-дописи є «матеріалом» для критичного дискурс-аналізу, які з'являються в нестабільних соціальних ситуаціях. Їх детальне вивчення допомагає визначити впливи і результати цих впливів на суспільство.

Н. Феркло та Р. Водак розробили алгоритм критичного дискурс-аналізу, який передбачає:

- 1) опис характерних соціальних проблем, семіотичний аспект;

- 2) ідентифікування переважаючих дискурсів у семіотичному аспекті;
- 3) у межах семантичного аспекту ознайомлення з різними дискурсами;
- 4) виявлення сталості до процесів «захоплення» домінантними дискурсами [Meyer, 2001].

А у 2013 році Абдул-Джаббар та Карім розробили схему критичного дискурс-аналізу для виявлення та характеризування медіа-дописів з мовою ворожнечі, базуючись на теорії та алгоритмі Н. Феркло:

- 1) визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект);
- 2) перешкоди для вирішення проблеми;
- 3) чи потребує соціальний порядок даної проблеми;
- 4) виявлення можливих шляхів подолання проблеми;
- 5) критичне осмислення результатів [Kareem, 2018].

Якщо порівнювати дескриптивний аналіз з критичним дискурс-аналізом, то метою останнього є не тільки в описі певного феномену, а й відстежити як ЗМІ беруть участь у розповсюдженні нерівностей. Дослідник має не тільки зафіксувати певну проблему, а розкрити, проаналізувати та розкритикувати її [Будаев, 2019]. Тобто, не повністю відсторонюватись від об'єкту свого дослідження. Дана критичність, яка є частиною методологічного принципу, у свою чергу посилює суб'єктивність в інтерпретації дискурсів.

За Тео ван Дейком, один з найвідоміших дискурс-аналітиків, критичний дискурс-аналіз має відповідати наступним вимогам: бути кращим та точнішим за інші більш класичні методи, фокусуватись на соціально-політичних проблемах, бути мультидисциплінарним, пояснювати дискурсивні складові, показувати як дискурси узвичаюються та легітимізуються. Окрім того, Тео ван Дейк вважає, що саме критичний дискурс-аналіз поєднує текст і контекст і заповнює прогалини між мікро- та макрорівнями [van Dijk, 2008].

Сучасні дослідження за допомогою критичного дискурс-аналізу виявляють як формуються образи певних соціальних груп (зазвичай негативні). Тому їх права порушуються, а дискурс виступає інструментом конструювання даної соціальної реальності.

Дискурс, у розрізі даної роботи, також можна розглядати як «комунікативну подію, що обумовлюється взаємозв'язком між мовцем та слухачем і передбачається мовленнєвою поведінкою останніх» [Попадюк, 2009]. Тобто, «мова ворожнечі» може бути дискурсом, тому що виступає комунікативною подією. Зазвичай, адресатом мови ворожнечі є масові читачі та слухачі, іншими словами – реципієнти. Окрім того, мова ворожнечі є ретранслятором соціальної, гендерної, етнічної та інших видів нерівності, яким спеціалісти критичного дискурс-аналізу і приділяють особливу увагу.

Критичний дискурс-аналіз є важливим в політичному полі, для пояснення та просвітлення, для виявлення мови ворожнечі у ЗМІ. Так як саме медіа-дописи впливають на суспільство у всіх аспектах. Тому завдяки представникам критичного дискурс-аналізу і запропонованими ними методів дослідження, є можливість отримувати дані про домінуючі дискурси у суспільствах, маніпуляції, громадську думку.

Висновки до другого розділу

У другому розділі даної роботи було дано визначення медіа-допису, як об'єкту аналізу. Так, він використовується у значенні повідомлення, яке поширюється, через різні медіа-канали, громадськості. Окрім того, були виділені такі характеристики медіа-дописів: стиль написання, місце публікації, тип комунікації, мова написання, стиль передачі. Також, були перелічені переваги та недоліки різних методів аналізу документів («обґрунтованої теорії», етнографічного методу, семіотичного аналізу, історичного та критичного дискурс-аналізів та контент-аналізу). На основі короткого огляду, підрозділи 2.2. та 2.3. стосувались контент-аналітичних технік та дискурс-аналізу (критичного) відповідно.

Основним визначенням контент-аналізу, згідно з Б. Берельсоном та яке використовується у роботі є розуміння даного методу як дослідницької техніки

«для об'єктивного, системного і кількісного опису наявного змісту комунікації, яка відповідає цілям її дослідника» [Berelson, 1952].

Також, приділена увага спрямованості контент-аналізу документів, який може бути як кількісно-якісним, так і якісно-кількісним і виступати методом вивчення соціальної реальності, соціальних феноменів. Але відповідно до дефініції А.В. Федорова, контент-аналіз виступає кількісним аналізом медіатекстів [Федоров, 2007].

Особливий акцент було зроблено на класичній схемі контент-аналізу, запропонованої Г. Д. Лассвеллом і згодом доповненої О. Хольсті [Почепцов, 2001]. Щодо моделей контент-аналізу, то їх можна виділити дві – частотну та нечастотну [Таршис, 2002]. Також, відповідно до Р. Мертона та В. С. Коробейнікова контент-аналіз може бути таких видів: рахування символів; виявлення модальності тексту; аналіз за елементами; тематичний аналіз; структурний аналіз; серійний аналіз [Юзва, 2017].

Описаний процес проведення контент-аналізу, який відбувається у 5 етапів: 1) підготовка; 2) формування дизайну або програми соціологічного дослідження; 3) проведення польового етапу; 4) статистичний аналіз зібраних даних; 5) висновки та презентація.

Щодо контент-аналітичних технік, то можна виділити три основні: «класичний» або рахунок одиниць аналізу у масивах інформації; «кодування тональності», або фіксування емоційної оцінки об'єкту, одиниці аналізу; «кодування темпоральності», коли одиниці аналізу маркуються часовим компонентом. Контент-аналітичні техніки можна застосовувати для аналізу великих масивів в рамках як кількісної, так і якісної традиції у соціології, в залежності від поставленої мети дослідження.

Якщо говорити про дискурс аналіз, то тут доречно виділити три покоління розвитку теорії:

- 1) перше покоління – дискурс трактується у лінгвістичному сенсі;
- 2) друге покоління – починають вивчати соціальні практики (застосовуючи критичний дискурс-аналіз);

3) третє покоління – вивчення соціально-політичних практик, постструктуралістський характер [Русакова, 2006].

Основним визначенням критичного дискурс аналізу в рамках даної роботи є його розуміння як систематичної методології, зв'язку між текстом та його соціальними умовами, ідеологіями та відносинами влади [Тичер, 2009]. Щодо критичного дискурс-аналізу «мови ворожнечі» – це один з типів аналітичного дослідження, який вивчає шляхи дії «мови ворожнечі» та її вплив на структурні трансформації, зокрема, в українському суспільстві. Тому що «інтересом» для критичного дискурс-аналізу є виявлення у мові явного та прихованого домінування, дискримінацій, контролю.

Саме за допомогою критичного дискурс-аналізу можна виявити процес формування образів певних соціальних груп (зазвичай негативні) та те, як їх права порушуються, а дискурс виступає інструментом конструювання даної соціальної реальності. Тому, критичний дискурс-аналіз є важливим в політичному полі і особливо для характеризування основних дискурсів, у яких вживається мова ненависті у засобах масової комунікації.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЯВЛЕННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ У МЕДІА-ДОПИСАХ

3.1. Програма соціологічного дослідження на тему «Мова ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари»

Методологічний розділ

Проблемна ситуація. У 2020 році у світі шириться нова пандемія (вірус Covid-19 або як його ще називають – коронавірус), яка стає причиною різних конфліктів та приводом до протестів, посилює інтолерантність та соціальну напругу, соціальну агресію. Що, у свою чергу, через сенситивність та «гарячість» ініціює поширення мови ненависті. Вона може бути як явною, так і прихованою, що важко виявити без застосування різних методів аналізу текстів.

Проблема коронавірусу не обійшла Україну стороною і розпочалась з евакуації українців з Уханю (місто у Китаї, де зафіксували на той момент найбільше випадків зараження вірусом Covid-19). На двотижневу обсервацію їх відвезли у Нові Санжари, де вони зіштовхнулись з реакцією суспільства, яку засоби масової інформації висвітлювали та «підігривали».

Зрозуміло, що у сучасному світі в процесі появи мови ворожнечі ЗМІ відіграють важливу роль, вони можуть формувати думки, ціннісні орієнтації і стають інструментом впливу та маніпуляцій влади та інших зацікавлених сторін. В інформаційному суспільстві ЗМІ також виступають ретрансляторами настроїв та налаштувань, які важливо ідентифікувати.

Так, зараз у багатьох країнах проводять дослідження мови ворожнечі, в тому числі і в Україні, застосовуючи різні методи збору та аналізу даних. Все це відображає актуальність даної тематики і важливість дослідження проявів мови ворожнечі для уникнення її узвичаєння та норманізування. Однією з таких подій і була евакуація українців та ряду громадян інших країн із Китаю та їх обсервація у Нових Санжарах, яка потребує більш ретельного вивчення та аналізу.

Проблема: суперечність між наявністю мови ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари та відсутністю інструментарію для її дослідження.

Об'єкт дослідження: мова ворожнечі.

Предмет: прояви мови ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

Мета: охарактеризувати мову ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

Завдання (основні):

1. З'ясувати модальність мови ворожнечі у медіа-дописах.
2. Виявити характер вираження мови ворожнечі в медіа-дописах.
3. Виявити форми вживання мови ворожнечі в медіа-дописах.
4. Визначити основні суб'єкти вживання мови ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.
5. Визначити основні об'єкти відносно кого застосовується мова ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.
6. Виявити соціальні проблеми, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари та набули форми мови ворожнечі.
7. Охарактеризувати основні перешкоди для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.
8. З'ясувати чи потребує соціальний порядок виявлених проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

Завдання (додаткові):

1. З'ясувати в якому типі порталів частіше застосовується мова ворожнечі.
2. Визначити в якому стилі написання медіа-дописів частіше застосовується мова ворожнечі.
3. Виявити чи впливає мова написання медіа-допису на частоту застосування мови ворожнечі.

4. Визначити тональність медіа-дописів в яких застосовується мова ворожнечі.

5. Визначити темпоральність медіа-дописів в яких застосовується мова ворожнечі.

6. Описати можливі шляхи вирішення соціальних проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

Теоретична та емпірична інтерпретація понять

Мова ворожнечі або мова ненависті – промови, висловлювання, цитування та інші форми вираження соціальної дії, які направлені на прояв агресії проти певних осіб, соціальних груп та суспільств.

Мова ворожнечі або мова ненависті:

- модальність (відношення змісту одиниці аналізу до дійсності): страх, ненависть, дискредитація, виправдання, звинувачення;

- характер вираження: латентний, маніфестний;

- форма: пряма (літературна, нелітературна мова), переносна (фразеологізм, зворот, порівняння);

- суб'єкти вживання: цитування (тобто включення прямої мови іншої особи), власне застосування (тобто мова ворожнечі з'являється не у прямій мові, а у тексті автора медіа-допису);

- об'єкти, відносно кого вживається мова ворожнечі: влада, евакуйовані, протестувальники, правоохоронці, інші.

Портал – це інтернет-ресурс, де зібранні медіа-дописи на події, що відбуваються. Портал, у свою чергу, в залежності від поширеності може поділятися на вседержавний, регіональний та персональний.

Медіа-допис – це повідомлення, яке поширюється, через різні медіа-канали, громадськості.

Медіа-допис:

- стиль передачі (види засобів вираження думок): інформаційний, аналітичний, нарис;

- мова передачі: українська, російська;

- тональність (налаштування): позитивна, негативна, нейтральна;
- темпоральність (час): минулий, теперішній, майбутній.

Соціальна проблема - це ситуація, в якій виникає порушення звичного або бажаного функціонування в різних соціальних сферах. Види соціальних проблем: економічна; політична (внутрішня, зовнішня); релігійна; мілітаристська; інформаційна.

Операціоналізація понять (див. Табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Індикати	Індикатори
Мова ворожнечі	
З'ясувати модальність мови ворожнечі	страх
	ненависть
	дискредитація
	виправдання
	звинувачення
	викриття
З'ясувати характер вираження мови ворожнечі	латентна
	маніфестна
З'ясувати форму мову ворожнечі	пряма
	переносна
З'ясувати хто виступає суб'єктом мовлення та застосовує мову ворожнечі	автор
	цитовання
Визначити об'єкти відносно кого застосовується	влада
	евакуйовані
	протестувальники
	правоохоронці
	інші
Портал	
Визначити види порталів, де публікуються медіа-дописи щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари	всдержавний
	регіональний
	персональний
Медіа-допис	
Визначити стиль передачі інформації у медіа-дописі	інформаційний
	аналітичний
	нарис

Індикати	Індикатори
Зафіксувати мову передачі інформації	українська
	російська
З'ясувати тональність медіа-допису	позитивна
	нейтральна
	негативна
З'ясувати темпоральність медіа-допису	минулий
	теперішній
	майбутній

Гіпотези (основні):

1. Гіпотеза-основа: Основною формою модальності мови ворожнечі є дискредитація, яка спрямована на «пошук та покарання винного».

1.1. Гіпотеза-наслідок: Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж страх.

1.2. Гіпотеза-наслідок: Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж ненависть.

1.3. Гіпотеза-наслідок: Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж виправдання.

1.4. Гіпотеза-наслідок: Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж звинувачення.

1.5. Гіпотеза-наслідок: Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж викриття.

2. Гіпотеза-основа: Мова ворожнечі в медіа-дописах латентного та маніфестного характеру зустрічається з різною частотою.

2.1. Гіпотеза-наслідок: Латентна мова ворожнечі вживається частіше за маніфестну.

3. Гіпотеза-основа: Мова ворожнечі в медіа-дописах може бути прямої та переносної форми.

3.1. Гіпотеза-наслідок: Переносна форма мови ворожнечі застосовується у медіа-дописах рідше ніж пряма.

4. Гіпотеза-основа: Мова ворожнечі в медіа-дописах вживається авторами та у цитатах.

4.1. Гіпотеза-наслідок: Суб'єктами вживання мови ворожнечі однаковою мірою є автори медіа-дописів та у цитуванні.

5. Гіпотеза-основа: Основним об'єктом відносно кого застосовується мова ворожнечі є протестувальники.

5.1. Гіпотеза-наслідок: Мова ворожнечі проти протестувальників зустрічається частіше ніж проти влади.

5.2. Гіпотеза-наслідок: Мова ворожнечі проти протестувальників зустрічається частіше ніж проти евакуйованих.

5.3. Гіпотеза-наслідок: Мова ворожнечі проти правоохоронців зустрічається найрідше.

6. Гіпотеза-основа: Соціальні проблеми, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари та набули форми мови ворожнечі можуть мати економічний, політичний, релігійний, мілітаристський та інформаційний характер.

6.1. Гіпотеза-наслідок: Соціальні проблеми, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари та набули форми мови ворожнечі мають переважно політичний характер.

7. Гіпотеза-основа: Основні перешкоди для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари, мають об'єктивний та суб'єктивний характер.

7.1. Гіпотеза-наслідок: Різні політичні погляди є основними перешкодами суб'єктивного характеру для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

7.2. Гіпотеза-наслідок: Реформування медичної системи та її структури є однією з основних перешкод об'єктивного характеру для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

8. Гіпотеза-основа: Соціальний порядок не потребує виявлених проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

Гіпотези (додаткові):

1. У регіональних порталах частіше застосовується мова ворожнечі ніж у всеукраїнських.

2. В аналітичних медіа-дописах рідше застосовується мова ненависті ніж в інформаційних.

3. Мова ворожнечі в україномовних медіа-дописах зустрічається рідше ніж в російськомовних.

4. У медіа-дописах з негативною тональністю мова ворожнечі зустрічається частіше ніж у нейтральній.

5. У медіа-дописах минулого часу мова ненависті зустрічається ніж у теперішньому.

6. Стабільність та діалог є основними шляхами вирішення соціальних проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

Процедурний розділ

Для соціологічного дослідження «Мова ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари» потрібно застосувати розвідувальний стратегічний план, через те, що тема є новою та актуальною в українському дискурсі для соціології, наявна невелика кількість наукової інформації та досліджень (останні публікуються без підтверджувальної інформації та опису застосованих методів), не чіткий, не розроблений інструментарій та для уточнення завдань для наступних досліджень.

Метою розвідувального стратегічного плану є вивчення предмету для подальшого дослідження.

Для досягнення мети дослідження будуть використані контент-аналітичні техніки та критичний дискурс аналіз документів як методи збору та аналізу інформації, що є типовим для розвідувального стратегічного плану.

Обґрунтування методів збору інформації

Контент-аналітичні техніки були обрані для виявлення мови ненависті (об'єктивна ідентифікація) у медіа-дописах через можливість формалізованого аналізу. Одиницями аналізу є медіа-дописи, а одиницями рахунку – слова, які є мовою ненависті.

Критичний дискурс аналіз був обраний для детального характеризування та виявлення прихованих інтенцій та маніпуляцій (інструментом яких і є застосування мови ненависті), які використовують ЗМІ у медіа-дописах. Останні з'являються в нестабільних соціальних ситуаціях, тому є важливим їх вивчення для визначення впливів і результати цих впливів. Одиницями аналізу є медіа-дописи, де була виявлена мова ворожнечі.

Вибірка

Для отримання даних для проведення контент-аналізу та критичного дискурс-аналізу була отримана генеральна сукупність за допомогою сервісу – Медіатека (<http://promo.mediateka.com.ua/>). Пошуковим маркером є наступний конструкт: (коронавірус|коронавирус)+("Новые Санжары"|"Нові Санжари")|(коронавірус|коронавирус)+(україна|украина).

Генеральна сукупність (загальна кількість медіа-дописів) – 10444.

Вибірка для контент-аналізу:

Крок обґрунтовується за допомогою обчислення простої випадкової вибірки:

$$n = \frac{t^2 \sigma^2 N}{N \Delta_{\text{доп}}^2 + t^2 \sigma^2} = \frac{1,96^2 0,05^2 10444}{10444(0,05^2) + 1,96^2 0,05^2} = 371$$

У результаті розрахунку простої випадкової вибірки отримано 371 медіа-допис. Так як, генеральна сукупність була перевірена на наявність нецільових, невідповідних медіа-дописів ти вчитана перед розрахунком вибірки, то не додаємо відсоток нецільових публікацій.

Кількість одиниць аналізу для контент-аналізу – 371.

Далі розраховуємо крок відбору джерел, які потраплять до вибіркової сукупності за формулою:

$K_v = \frac{N}{n} = 28$, де N – обсяг генеральної сукупності; n – обсяг вибірки

Для критичного-дискурс аналізу є інший підхід до обрахування вибірки.

Так як цей метод не потребує репрезентативності, а націлений на виявлення особливостей, то буде відібрано 6 медіа-дописів різного гатунку з генеральної сукупності, де є яскраві прояви мови ворожнечі.

Інструментарій контент-аналізу та критичного дискурс аналізу (див. Дод. А та Дод. Б)

Інструкція для кодувальника

Для ідентифікації та характеризування/категоризування медійної мови ворожнечі в українських інтернет-ЗМІ, потрібно правильно її визначити та закодувати:

1. Перед початком кодування варто перечитати програму соціологічного дослідження та у разі питань звернутись до її розробниці.

2. Вивчити та зрозуміти для закодування мови ненависті, що це промови, висловлювання, цитування та інші форми вираження соціальної дії, які направлені на прояв агресії проти певних соціальних груп та суспільств. Наприклад, «этими "скотами" оказались львиная доля населения города» – мовою ворожнечі тут є «скот», тому що: 1) скот – це домашні тварини, які використовують люди для полегшення свого життя. У даному контексті слово було вжите у значенні жителів Нових Санжар, які протестували проти обсервації евакуйованих українців з Уханю; 2) навмисно була виділена груба форма слова; 3) слово містить у собі агресію та налаштування, осуд протестувальників.

3. Мова ворожнечі може бути напрямлена проти як проти певного індивіда, так і проти групи людей або навіть суспільства. Наприклад, «всіх пенсионерів звідти треба гнати поганою мітлою», «героїня подій» (про затриману, яка жбурляла каміння в автобуси з евакуйованими).

4. Мова ненависті може мати приховану форму, тому важливо звертати увагу на контекст медіа-допису. Наприклад, «люди в такому віці по лайнерах носяться» – це ейджизм і неповажливе ставлення, акцентуючи на віці та застосовуючи таке слово як носяться.

5. Особливу увагу приділити параметрам вибірки.
6. Медіа-допис, який по рахунку увійшов до вибіркової сукупності заноситься у окрему таблицю з вказуванням порядкового номеру статті, назви та посилання.
7. У кодифікатор потрібно включити всі медіа-дописи, де була знайдена мова ненависті та виділити червоним кольором ті, що містять маніфестну мову ворожнечі.
8. Всі прояви мови ненависті підраховуються та за кількістю згадувань заносяться у таблицю. Окрім того, всі прояви мови ворожнечі фіксуються в окремому документі з зазначенням номеру медіа-допису.
9. Медіа-дописи, де була зафіксована мова ненависті маніфестного характеру і які були виділені червоним кольором раніше, фіксуються на окремому листі для проведення критичного дискурс-аналізу. Список попередньо утверджується розробницею програми даного соціологічного дослідження.
10. Ознайомлення з публікацією Абдул-Джаббара та Каріма [Kareem, 2018] для розуміння процедури проведення критичного дискурс-аналізу.
11. Проведення аналізу за надісланим інструментарієм.
12. У кінці мають бути наступні документи: заповнений в Excel кодифікатор, джерела вибіркової сукупності, медіа-дописи, де була ідентифікована мова ненависті, список з джерелами з маніфестною мовою ворожнечі, заповнений Word з виписаними проявами мови ворожнечі (з зазначенням номеру медіа-допису), заповнений інструментарій критичного дискурс-аналізу. Готові документи потрібно підписати прізвищем кодифікатора та надіслати на електронну пошту masha.look@gmail.com до середини квітня.

3.2. Перевірка гіпотез дослідження

Аналіз даних проводився у програмах Microsoft Excel, Microsoft Word та ОСА. Було проаналізовано 371 медіа-допис вибіркової сукупності. Мова ненависті була ідентифікована та категоризована у 66 медіа-дописах.

Перевірка гіпотези № 1. «Основною формою модальності мови ворожнечі є дискредитація, яка спрямована на «пошук та покарання винного»».

Дана гіпотеза буде перевірена за допомогою п'яти гіпотез-наслідків:

1.1. Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж страх.

1.2. Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж ненависть.

1.3. Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж виправдання.

1.4. Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж звинувачення.

1.5. Дискредитація є частішою формою модальності мови ворожнечі ніж викриття.

За допомогою одновимірного розподілу можна помітити, що мова ворожнечі за формою модальності розподілилась наступним чином (див. Табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Розподіл медіа-дописів за формою модальності мови ворожнечі

Мова ворожнечі	Частота	Відсоток
Страх	16	9%
Ненависть	25	14%
Дискредитація	61	35%
Виправдання	5	3%
Звинувачення	57	32%
Викриття	12	7%

Значимість розбіжностей відсотків для встановлення різниці було пораховано і виявлено, що розбіжність є значущою на рівні 1% для категорій «дискредитація-страх», «дискредитація-ненависть», «дискредитація-виправдання», «дискредитація-викриття» та не значущою на рівні 5% для «дискредитація-звинувачення».

Тому гіпотеза: №1.1. – підтверджена, №1.2. – підтверджена, №1.3. – підтверджена, №1.4. – не може бути підтверджена, через не значущість різниці, хоч кількість проявів мови ненависті по категорії «дискредитація» переважає. Тому для її перевірки варто збільшити кількість джерел для аналізу. №1.5. – підтверджена.

Гіпотеза № 1. «Основною формою модальності мови ворожнечі є дискредитація, яка спрямована на «пошук та покарання винного»» частково підтвердилась. У результаті проведення аналізу виявилось, що є дві основні форми модальності – дискредитація та звинувачення.

Перевірка гіпотези № 2. «Мова ворожнечі в медіа-дописах латентного та маніфестного характеру зустрічається з різною частотою».

Гіпотеза-основа буде перевірена за допомогою гіпотези-наслідку № 2.1. «Латентна мова ворожнечі вживається частіше за маніфестну».

Виведення одновимірного розподілу показало, що медійна мова ненависті частіше латентного характеру (див. Табл. 3.3):

Таблиця 3.3

Мова ворожнечі латентного та маніфестного характеру

Мова ворожнечі	Частота	Відсоток
Латентна	95	54%
Маніфестна	80	46%

Для підтвердження гіпотези-наслідку було перевірено значимість розбіжності відсотків і отримано – розбіжність не є значущою на рівні 5%.

Гіпотезу №2.1. не підтвердилась.

Тому, гіпотезу-основу № 2. «Мова ворожнечі в медіа-дописах латентного та маніфестного характеру зустрічається з різною частотою» потрібно вважати не підтвердженою, так як у даній вибірковій сукупності різниця між двома категоріями не є значущою.

Перевірка гіпотези №3. «Мова ворожнечі в медіа-дописах може бути прямої та переносної форми»

Дана гіпотеза-основа буде розкрита за допомогою гіпотези-наслідку № 3.1. «Переносна форма мови ворожнечі застосовується у медіа-дописах рідше ніж пряма».

Для її перевірки виводимо одновимірний розподіл (див. Табл. 3.4):

Таблиця 3.4

Розподіл застосованої мови ворожнечі по формі

	Пряма форма вираження	Переносна форма вираження
Частота	133	43
Відсоток	76%	24%

З таблиці можна побачити, що переносна форма вираження зустрічається рідше за пряму. Окрім того, розбіжність значущості відсотків є значущою на рівні 1%. Тому, гіпотеза-наслідок №3.1. підтвердилась.

Повертаючись до гіпотези №3. «Мова ворожнечі в медіа-дописах може бути прямої та переносної форми» – її можна вважати підтвердженою.

Перевірка гіпотези №4. «Мова ворожнечі в медіа-дописах вживається авторами та у цитатах».

Гіпотеза-основа буде перевірена за допомогою гіпотези-наслідку №4.1. «Суб'єктами вживання мови ворожнечі однаковою мірою є автори медіа-дописів та у цитуванні». Для перевірки виводимо одновимірний розподіл (див. Табл. 3.5):

Таблиця 3.5

Розподіл застосованої мови ворожнечі за суб'єктом вживання

	Автор медіа-допису	Цитування
Частота	98	79
Відсоток	55%	45%

Проводячи перевірку на значимість різниці відсотків було отримано, що розбіжність не є значущою на рівні 5%.

Тому гіпотеза №4.1. підтверджена.

Повертаючись до гіпотези № 4. «Мова ворожнечі в медіа-дописах вживається авторами та у цитатах» можна зазначити, що її можна вважати підтвердженою.

Перевірка гіпотези №5. «Основним об'єктом відносно кого застосовується мова ворожнечі є протестувальники».

Гіпотеза-основа буде перевірена за допомогою трьох гіпотез-наслідку.

Перевірка гіпотези №5.1. «Мова ворожнечі проти протестувальників зустрічається частіше ніж проти влади». За допомогою одновимірного розподілу (див. Табл. 3.6) можна помітити, що:

Таблиця 3.6

Розподіл мови ворожнечі по тому, проти кого застосовується

	Протестувальники	Влада
Частота	76	43
Відсоток	43%	24%

Для перевірки гіпотези-наслідку №5.1. було проведено перевірку на значимість різниці відсотків. У результаті – розбіжність між мовою ворожнечі проти протестувальників та проти влади є значимою на рівні 1%.

Тому гіпотеза №5.1. підтверджена.

Перевірка гіпотези №5.2. «Мова ворожнечі проти протестувальників зустрічається частіше ніж проти евакуйованих».

Аналогічно виводимо одновимірний розподіл (див. Табл. 3.7) наступним чином:

Таблиця 3.7

Розподіл мови ворожнечі по тому, проти кого застосовується

	Протестувальники	Евакуйовані
Частота	76	18
Відсоток	43%	10%

Для перевірки гіпотези-наслідку №5.2. було знову перевірена значимість і отримано те, що розбіжність між мовою ненависті проти протестувальників та проти евакуйованих є значимою на рівні 1%.

Тому гіпотеза №5.2. підтверджена.

Перевірка гіпотези №5.3. «Мова ворожнечі проти правоохоронців зустрічається найрідше».

Виводимо в одновимірний розподіл (див. Табл. 3.8) всі об'єкти проти кого застосовується мова ворожнечі.

Таблиця 3.8

Розподіл мови ворожнечі по тому, проти кого застосовується

	Протестувальники	Евакуйовані	Правоохоронці	Інші
Частота	76	18	22	18
Відсоток	43%	10%	13%	10%

Для перевірки гіпотези-наслідку №5.3. було знову перевірена значимість різниці відсотків між усіма об'єктами проти кого застосовується мова ненависті і виявлено, що розбіжність між «протестувальниками та евакуйованими», «протестувальниками та правоохоронцями», «протестувальниками та іншими» є значимою на рівні 1%, а між «евакуйованими та правоохоронцями», «евакуйованими та іншими» не є значущою на рівні 5%. Тобто, гіпотеза частково підтвердилась. Найрідше мова ворожнечі вживається проти евакуйованих, правоохоронців та інших.

Тому гіпотеза №5.3. частково підтверджена.

Повертаючись до гіпотези-основи № 5. «Основним об'єктом відносно кого застосовується мова ворожнечі є протестувальники» можна зробити висновок, що вона може бути підтверджена.

Перевірка гіпотези №6. «Соціальні проблеми, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари та набули форми мови ворожнечі можуть мати економічний, політичний, релігійний, мілітаристський та інформаційний характер» буде розкрита за допомогою гіпотези-наслідку.

Визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект):

Медіа-допис №1 – Використання структур МВС, в тому числі медичних ресурсів – це захист чи агресія (для чи проти суспільства чи евакуйованих) від хвороби та її розповсюдження? Чи може дисциплінарне суспільство використовувати епідемію як чинник впливу? «Епідемія та дисциплінарне суспільство – друзі-суперники» (Фуко).

Медіа-допис №2 – Основною соціальною проблемою, яка висвітлюється у даному медіа-дописі є роз'єднаність українського суспільства. Окрім того, дається негативна оцінка компетентності влади, політиці правоохоронних структур, сповідуванню християнства в Західній Україні, відсутності однакової конотації смерті загиблих на Майдані активістів та правоохоронців.

Медіа-допис №3 – Основний меседж даного медіа-допису є негативне ставлення до діючого президента та його партії. Також, автором висловлено звинувачення у проросійській позиції та критика олігархічної влади. Тобто проблемою є недовіра частини суспільства до президента.

Медіа-допис №4 – Основною проблемою є маніпуляція свідомістю як президента, так і пересічних громадян, проте суб'єкт даної маніпуляції не визначається.

Медіа-допис №5 – Основними соціальними проблемами, які проявляються в даному медіа-дописі, є засудження існуючих недостатньо жорстких зовнішніх стосунків з Росією, діяльність зрадників («п'ята колона») та недовіра четвертій владі (ЗМІ) через їхні зв'язки з олігархами та Росією.

Медіа-допис №6 – Основною соціальною проблемою даного медіа-допису є наявність в українському суспільстві проросійських настроїв, що приводить до деструктивних процесів. Також загострюється негативне ставлення до ПЦУ, УГКЦ та Галичини.

Перевірка гіпотези-наслідку №6. «Соціальні проблеми, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари та набули форми мови ворожнечі мають переважно політичний характер».

Проаналізувавши 6 різних медіа-дописів з маніфестною мовою ворожнечі, було виявлено наявність соціальних проблем усіх визначених типів: економічного, політичного, релігійного, мілітаристського та інформаційного. Проте, кількість згаданих проблем у медіа-дописах відрізнялась, але спільною для більшості була політична. Окрім того, остання мала внутрішній та зовнішній характер. Наприклад, ідеї сепаратизму та засудження дій влади у взаємодії з іншими країнами.

Також, яскраво проявляється проблема роз'єднання українського суспільства у категоріях «Сходу-Заходу», «цивільні-військові», «громадяни-влада», «пересічні громадяни-олігархи», «українці-новороси». У проблемі протиставлення «цивільні-військові» прихований страх дисциплінарного суспільства, суспільна пам'ять про яке існує з часів Радянського Союзу. У одному з медіа-дописів прослідковувався зв'язок протидії вірусу військовими методами впливу (військовий санаторій, військові лікарі, охорона поліцією та національною гвардією) та можливості встановлення дисциплінарного суспільства.

Тому гіпотеза №6.1. підтверджена.

Повертаючись до гіпотези-основи № 6. «Соціальні проблеми, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари та набули форми мови ворожнечі мають переважно політичний характер» можна зробити висновок, що вона підтверджена.

Перевірка гіпотези №7. «Основні перешкоди для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари, мають об'єктивний та суб'єктивний характер».

Перевірка гіпотези-основи №7. буде проведено за допомогою гіпотез-наслідку.

Перешкоди для вирішення проблеми:

Медіа-допис №1 – Медіа-допис написаний російською мовою та починається з назви «Господа, вы звери», підзаголовок «В Ухане заболели люди, а лечит их МВД» виділений сірим напівжирним шрифтом, що вказує на

проблему знеособлення лікарів та рятувальників. Окрім того, є різниця у ставленні до рятувальників («девчонки и мальчишки, которые могут защитить») та представників правоохоронних органів («почему только у погранцов и нацгвардии оказалось нормальное оборудование, специалисты и врачи»).

Перешкода – негативне ставлення до правоохоронців, виконавчої влади.

Медіа-допис №2 – Медіа-допис, який написаний російською мовою, починається з назви «Самолет из Уханя: День всеукраинского позора», проте, у тексті головною проблемою є протиставлення Сходу та Заходу України. Дана ворожа оцінка дій влади та пересічних громадян Західної України та протиставлення їх позиції готовності східних та південних областей прийняти евакуйованих. Стаття ділиться на підрозділи з назвами виділеними напівжирним шрифтом, наприклад ««Единая Украина» или «хата с краю»». Текст медіа-допису створений з уявною нейтральністю, проте, добір фактів, їх інтерпретація свідчать про інтенціональність до негативного ставлення, оцінки автором українського менталітету, влади, подій Майдану. А цитування та посилення на дописи інших журналістів, які наведені після статті, насичені маніфестною мовою ненависті. Важливо звернути увагу і на те, про що мовчать. Так, тема про Нові Санжари згадується побічно і не може оцінюватись з позиції протиставлення Сходу та Заходу. Основна перешкода – наявність сепаратистських тенденцій.

Медіа-допис №3 – Медіа-допис написаний українською мовою та опублікований у регіональному порталі. Його назва «Вірус ненависті - з лабораторії «Кварталу»». У тексті неодноразово вказується на схожість ідей президента та представників російської влади та на зв'язок діючої влади з олігархами. Окрім того, темі евакуації українців приділено всього один абзац у стилі «зради». Акцентується увага на обранні дати евакуації («Зе!Команда з її популізмом наскільки переймалася ймовірними заворушеннями з приводу роковин розстрілів на Майдані, що, мабуть, спеціально запланувала евакуацію українців саме цього жалобного дня»). Основна перешкода – установка певної

частини українського суспільства на негативну оцінку будь-яких дій команди президента.

Медіа-допис №4 – Медіа-допис написаний російською мовою на тему «Доктор Комаровский «на нервах» после визита в Новые Санжары обратился к Зеленскому». Основною перешкодою для вирішення проблеми маніпуляцій свідомістю є наявність примарного узагальненого знеособленого ворога та тих, хто його фінансує. Підкреслюється економічна незалежність президента та висловлюється заклик до нього та правоохоронних органів щодо пошуку організаторів заворушення.

Медіа-допис №5 – Медіа-допис написаний російською мовою на тему «Средневековое или провокация врагов Украины: кто организовал “Уханьский позор”». У ньому акцент стоїть на більшій небезпеці розповсюдження коронавірусу з Росії, а не з Китаю. Окрім того, знову проявляється проблема недовіри до діючої влади та на її помилках. Основна перешкода вбачається в інформаційному просторі, який є залежним від потреб олігархів.

Медіа-допис №6 – Даний медіа-допис опублікований на проросійському ресурсі «антимайдан», написаний російською мовою та має назву «Щеневмерзость, или Дикари XXI столетия», яка виділена напівжирним шрифтом червоного кольору. Інтенсивно проявлені негативні налаштування та часто використовуються ярлики щодо української національної ідеї. У статті часто підкреслюється високий ступінь навіюваності та відсутність критичного мислення у проукраїнських громадян. Основною перешкодою є формування та підсилення іншої ідентичності (новоросів), наявність сепаратизму та україно-російської війни.

Перевірка гіпотези №7.1. «Різні політичні погляди є основними перешкодами суб'єктивного характеру для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари».

З аналізованих 6 медіа-дописів у одному не було соціальних проблем політичного характеру. Всі інші були однополярні з різним ступенем

інтенсивності мови ворожнечі від латентного виявлення до маніфестованої ненависті. У жодному з медіа-дописів не було двовекторності.

Окрім того, прослідковується домінування орієнтацій на оцінювання впливу внутрішньо-політичних процесів на події у Нових Санжарах. Так, у 4 медіа-дописах розглядаються проблеми компетентності влади, сепаратизму, негативної оцінки західно-українського націоналізму. Щодо зовнішньо-політичних процесів, то в одному медіа-дописі проблема пов'язувалась з недостатньо рішучою політикою України стосовно Російської Федерації. Автор статті закликав одразу закрити кордони з Росією у зв'язку з небезпекою розповсюдження коронавірусу з її боку.

Гіпотеза №7.1. підтверджена.

Перевірка гіпотези №7.2. «Реформування медичної системи та її структури є однією з основних перешкод об'єктивного характеру для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари».

У першому медіа-дописі, який потрапив до вибіркової сукупності для критичного дискурс-аналізу прослідковується критика поступової мілітаризації, яка спричинена російсько-українською війною. Автор акцентує увагу, що у сучасній Україні надати кваліфіковану допомогу ймовірним носіям коронавірусу можуть саме військові лікарі, рятувальники, МВС. Це підкреслює відсутність такого медичного інституту, який раніше спеціалізувався на протидії розповсюдження інфекцій, вірусів (санітарно-епідеміологічні служби), що можна ідентифікувати як перешкоду об'єктивного характеру.

Тому гіпотезу №7.2. можна вважати підтвердженою.

Повертаючись до гіпотези №7 «Основні перешкоди для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари, мають об'єктивний та суб'єктивний характер» – її можна вважати підтвердженою.

Перевірка гіпотези №8 «Соціальний порядок не потребує виявлених проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари».

Медіа-допис №1 – Виявлена соціальна проблема критичного ставлення до правоохоронних органів та мілітаризації суспільства носить деструктивний характер по відношенню до влади та встановленого політичного ладу.

Медіа-допис №2 – Соціальний порядок не потребує сепаратизму, але текст медіа-допису відображає цю існуючу гостру, актуальну проблему.

Медіа-допис №3 – З однієї сторони – коли є влада, має бути опозиція, але з іншої сторони, особливо у часи україно-російської війни, тотальна критика діючої влади має негативний вплив на імідж країни.

Медіа-допис №4 – Соціальний порядок потребує звернення до критичного мислення громадян та пошуку примарного ворогу, що знімає відповідальність з президента та пересічних громадян України.

Медіа-допис №5 – Соціальний порядок потребує підтримання образу ворога (Росії) у контексті існуючої україно-російської війни.

Медіа-допис №6 – Соціальний порядок проблеми сепаратизму не потребує, а навпаки. Так як він несе у собі деструктивний характер.

Проаналізувавши дані медіа-дописи, варто зазначити, що у 4 з 6 медіа-дописів соціальний порядок не потребував виявлених проблем. Виключеннями є четвертий та п'ятий медіа-дописи, в яких проблема носить об'єднуючий характер у боротьбі проти реальних чи уявних внутрішніх та зовнішніх ворогів.

Гіпотеза №8. «Соціальний порядок не потребує виявлених проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари» частково підтверджена, так як деякі проблеми носять підтримуючий та стабілізуючий характер.

Після проведення перевірки основних гіпотез варто перейти до аналізу додаткових.

Перевірка додаткової гіпотези №1. «У регіональних порталах частіше застосовується мова ворожнечі ніж у всеукраїнських».

Для перевірки даної гіпотези було виведено одновимірний розподіл (див. Табл. 3.9), який показав наступне:

Таблиця 3.9

Розподіл порталів, де розміщуються медіа-дописи

	Вседержавні	Регіональні	Персональні
З мовою ворожнечі	52	14	0
Без мови ворожнечі	247	54	4

З таблиці видно, що до вибірки не потрапили медіа-дописи з персональних порталів, у яких є мова ненависті. Через малу представленість переводити частоти у відсотки немає сенсу. Але з одновимірного розподілу видно, що у вседержавних медіа-дописах мова ненависті зустрічається частіше ніж у регіональних, але в той же час вседержавні просто переважають і про насиченість без оцінки значущості відсотків перевірити гіпотезу не можливо.

Тому додаткова гіпотеза №1. не може бути перевірена.

Перевірка додаткової гіпотези №2. «В аналітичних медіа-дописах рідше застосовується мова ненависті ніж в інформаційних».

Для цього було виведено наступний одновимірний розподіл (див. Табл. 3.10):

Таблиця 3.10

Розподіл медіа-дописів по видам

	Інформаційні	Аналітичні	Нарис
З мовою ворожнечі	38	11	17
Без мови ворожнечі	289	9	7

Як при перевірці минулої гіпотези відсотки не будуть рахуватись через малу представленість. Але, як видно з наведеного одновимірного розподілу, що переважання мови ненависті у інформаційних медіа-дописах спричинено їх перевагою у вибірці.

Тому дана додаткова гіпотеза не може бути перевірена. Можна зробити припущення, що у медіа-дописах аналітичного характеру та нарис мова

ворожнечі частіше зустрічається, але їх представленість в Інтернет просторі – нижча.

Перевірка додаткової гіпотези №3. «Мова ворожнечі в україномовних медіа-дописах зустрічається рідше ніж в російськомовних».

Для її перевірки було виведено одновимірний розподіл (див. Табл. 3.11) та виявлено наступне:

Таблиця 3.11

Розподіл медійної мови ворожнечі, написаних різними мовами

	україномовні		російськомовні	
З мовою ворожнечі	17	12%	49	18%
Без мови ворожнечі	127	88%	178	82%
Сума	144	100%	227	100%

Після перевірки значимості різниці відсотків було виявлено, що розбіжність не є значущою на рівні 5%.

Тому додаткова гіпотеза №3. не підтверджена. Можна зробити висновок, що вживання мови ворожнечі не залежить від мови написання медіа-допису.

Перевірка додаткової гіпотези №4 «У медіа-дописах з негативною тональністю мова ворожнечі зустрічається частіше ніж у нейтральній».

Для перевірки даної гіпотези виводимо наступний одновимірний розподіл (див. Табл. 3.12):

Таблиця 3.12

Розподіл медіа-дописів за тональністю

	Позитивна	Нейтральна	Негативна
З мовою ворожнечі	2	2	61
Без мови ворожнечі	87	133	85

З наведеного одновимірного розподілу можна зробити висновок, що мова ненависті переважає у медіа-дописах з негативною тональністю (через малу представленість бо деяким категоріям не можливо перевести частотні дані у відсотки).

Тому додаткова гіпотеза №4. підтверджена.

Перевірка додаткової гіпотези №5. «У медіа-дописах минулого часу мова ненависті зустрічається частіше ніж у теперішньому».

Для її перевірки виводимо одновимірний розподіл (див. Табл. 3.13) за категорією темпоральності:

Таблиця 3.13

Розподіл медіа-дописів за часом

	Минулий		Теперішній		Майбутній	
З мовою ворожнечі	42	22%	16	14%	8	12%
Без мови ворожнечі	147	78%	99	86%	59	88%
Сума	189	100%	115	100%	67	100%

Для перевірки додаткової гіпотези №5. була перевірена значимість різниці відсотків. У результаті розбіжність між минулим та теперішнім, між теперішнім та майбутнім, між майбутнім та минулим не є значущою на рівні 5%.

Тому додаткова гіпотеза №5. не підтверджена.

Перевірка додаткової гіпотези №6. «Стабільність та діалог є основними шляхами вирішення соціальних проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари».

Медіа-допис №1 – У даному медіа-дописі латентним є мотив анархізму. Повертаючись до історії українського народу можна знайти неодноразові епізоди прояву анархічних патернів соціальної поведінки, що впливало на становлення держави. Можливий шлях вирішення – повернення структури цивільної санітарно-епідеміологічної служби та використання самоорганізуючого потенціалу громадянського суспільства.

Медіа-допис №2 – Визнання етики автентичності окремих частин України, пізнання сутнісних сил кожної спільноти та підкреслення їхніх позитивних характеристик. Перетворення проблеми боротьби з коронавірусом на альянсно-організуючу позицію, яка може об'єднати різноспрямовані політичні сили в Україні на основі спільної діяльності у боротьбі з хворобою.

Медіа-допис №3 – Забезпечення конструктивного діалогу між владою та опозицією. Створення умов для розуміння мети, стратегій, дій та бачення можливих небезпек обох сторін.

Медіа-допис №4 – Розвиток критичного мислення, суспільно-політичної обізнаності, аналітичної установки в сприйнятті інтерпретованої інформації.

Медіа-допис №5 – Відновлення територіальної цілісності країни. Подолання економічної та політичної криз.

Медіа-допис №6 – Відновлення територіальної цілісності України. Реінтеграція Криму, Луганської та Донецької областей. Введення активної проукраїнської політики.

У результаті аналізу було виявлено, що різні ситуації потребуються різних шляхів вирішення соціальних проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари. Але всі вони мають глобальних характер. Так, для двох медіа-дописів основним шляхом вирішення проблем є територіальна цілісність нашої країни, що можна інтерпретувати як повернення та забезпечення стабільності. Окрім того, ситуація з коронавірусом та евакуацією українців з Уханю показала потребу у стабілізації епідеміологічних інститутів.

Що стосується діалогу, то він має бути як між владою і опозицією, так і між представниками Сходу та Заходу України.

Тому додаткова гіпотеза №6. підтверджена.

3.3. Аналіз результатів дослідження

Переходячи до аналізу та узагальнення даних дослідження, варто вказати, щодо верифікації та обґрунтування достовірності застосованих методів, то був використаний метод триангуляції у контент-аналізі та критичному дискурс-аналізі. У контент-аналізі були випадково обрані та переглянуті по 20 медіа-дописів, де була ідентифікована та охарактеризована мова ненависті. Щодо критичного дискурс-аналізу, то переглядалися по 3 медіа-дописи на предмет конструктивного трактування обраної схеми аналізу, для зменшення

суб'єктивності дослідника. Так, для застосування даного методу було залучено випускників-магістрів факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які мали досвід проведення критичного дискурс-аналізу та контент-аналізу у межах успішного засвоєння навчальної програми – Олег Коваль та Сміленко В'ячеслав.

Дослідження «Мова ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари» було направлене на виявлення та характеризування медійної мови ненависті в українському інтернет-просторі. У результаті було отримано наступне:

1) мова ворожнечі була ідентифікована у 18% медіа-дописів (у 66 з 371), що говорить про сенситивність, близькість та актуальність даної теми дослідження;

2) для характеризування мови ненависті було виділено 6 видів модальності (страх, ненависть, дискредитація, виправдання, звинувачення, викриття). Так, найчастіше мова ворожнечі була направлена на дискредитацію (у 35% випадків) та звинувачення (у 32% випадків), а найрідше — на виправдання (3%);

3) мова ворожнечі є латентного та маніфестного характеру. Так, у вибірці було зафіксовано 95 випадків латентної та 80 маніфестної, але при підрахунку розбіжності відсотків дана різниця не була значущою;

4) у 76% (133) випадках прояву мови ненависті вона мала пряму форму вираження і тільки у 43 випадках – переносну, що говорить про рідкість застосування мови ворожнечі у вигляді фразеологізмів, зворотів чи порівнянь;

5) суб'єктами вживання мови ненависті є автори (98 випадків) та у цитуванні (79 випадки), але розбіжність була не значимою, що говорить про відсутність різниці;

6) основним об'єктом проти кого вживається мова ненависті є протестувальники (43%), проти евакуйованих, правоохоронців та інших мова ворожнечі вживається однаковою мірою рідко. Особливістю висвітлення подій щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари є аналіз приписування ролі «винного», який показав низький рівень (до 10%) звинувачення в кризовій

ситуації самих евакуйованих. Це може говорити про те, що якби проявлена агресія «зустрічаючої сторони» була системною реакцією суспільства, тоді б в медійному просторі широкого розповсюдження набула б позиція звинувачення «українських китайців» і виправдання мітингувальників. Проте відсутність такої реакції свідчить про штучний, неприродний для українського суспільства характер агресивної реакції по відношенню до евакуйованих. І завдяки критичному дискурс-аналізу було виявлено три установки щодо приписування провини: пануючій політичній владі, президенту; зовнішньому ворогу та його агентам в середині країни; менталітету власного народу;

7) соціальні проблеми, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари та набули форми мови ворожнечі мають економічний, політичний, релігійний, мілітаристський та інформаційний характер. У свою чергу, політичні проблеми проявились у всіх проаналізованих за допомогою критичного дискурс-аналізу медіа-дописах;

8) основні перешкоди для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари, мають об'єктивний (відсутність спеціального медичного соціального інституту) та суб'єктивний (різні політичні погляди, як сепаратизм, критика влади та інші) характер. Тут також варто приділити увагу тому, що реакції спільнот на появу епідемій можуть розвиватися як за моделлю «спільної долі», колективної мобілізації та об'єднувати громадян у свідомому самообмеженні і спільній боротьбі (як було у Гонконзі у 2003 році), так і за моделлю роз'єднання, протиставлення (як було в Монреалі в 1885 році). Перші медійні реакції на появу евакуйованих з Уханя мали тривожний роз'єднуючи характер за територією (Схід vs. Захід України), мовою (україномовні vs. російськомовні), зовнішньополітичною орієнтацією (Європа vs. Росія), вірою (християни vs. атеїсти), професійною ідентичністю (військові службовці vs. цивільні). Тобто виникла загроза загострення існуючих внутрішньо суспільних протиріч, проте подальший розвиток подій спростував подібні побоювання. Другою хвилею реакцій, яка також знайшла відображення у проаналізованих медіа-дописах, була

волонтерська самоорганізація, коли місцеві люди почали привозити допомогу евакуйованим. Подальші дописи, спроби допомогти один одному, медичним працівникам мали можливість викликати солідарність в українському суспільстві. Навіть прийняття таких соціальних ритуалів, як використання масок в публічних місцях могли б, свідчить про формування консолідації, яка проте більше носить не самоорганізуючий характер, а проходить згідно владою прийнятим алгоритмом, який підтримується страхом, заохоченням та покаранням;

9) соціальний порядок частково потребує виявлені проблеми, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари. Такі як, підтримання образу ворога (Росії) у контексті існуючої україно-російської війни та розвиток критичного мислення громадян, звернення до пошуку примарного ворогу;

10) мова ненависті була ідентифікована у 0 персональних порталах з 4, у 14 з 68 регіональних та у 52 з 299 вседержавних, але через малу представленість не можливо зробити висновок про те, який вид порталів має вищу насиченість мовою ворожнечі;

11) в 38 з 327 інформаційних, у 11 з 20 аналітичних та у 17 з 24 описових (нарис) медіа-дописах було виявлено мову ненависті, але через малу представленість порахувати різницю значущості відсотків порахувати не вдалось. Переважання мови ненависті у інформаційних медіа-дописах спричинено їх перевагою у вибірці;

12) вживання мови ворожнечі не залежить від мови написання медіа-допису (українська чи російська);

13) для кращого характеризування мови ворожнечі було додано так контент-аналітичну техніку, як кодування за тональністю. У результаті у 61 з 146 медіа-дописів з негативною тональністю було ідентифіковану мову ворожнечі та всього у 2 з 135 з нейтральною та 2 з 89 з позитивною, що спричинено специфікою теми дослідження;

14) також для ширшого опису була застосована така контент-аналітична техніка як кодування темпоральності, але у результаті було отримано, що те, у якому часі написаний медіа-допис не впливає на кількість мови ворожнечі (при обрахунку різниці відсотків);

15) стабільність (політична, економічна, соціальна) та діалог (між владою та опозицією, Заходом та Сходом України) є основними шляхами вирішення соціальних проблем, які проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари.

Дослідження «Мова ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари» показало, що мова ненависті активно застосовується українськими ЗМІ і вона має різну форму, характер, спрямованість. За допомогою різних контент-аналітичних технік та критичного дискурс-аналізу була змога повноцінно та різносторонньо її охарактеризувати. Окрім того, за допомогою даного дослідження, можна вивести наступне порівняння (див. Табл. 3.14):

Таблиця 3.14

Порівняння контент-аналітичних технік та критичного дискурс-аналізу як методів виявлення медійної мови ворожнечі

Критерії	Контент-аналітичні техніки	Критичний дискурс-аналіз
Важкість	Легкий	Трудомісткий
Масштабність	Аналіз великих масивів	Тільки особливі випадки
Застосування спеціальних програм	Можливий комп'ютерний аналіз	Аналіз проводить дослідник, науковець
Затратність у часі	Затратний у часі через великі масиви даних	Затратний у часі через важкість проведення
Інтерпретація результатів	Легкість інтерпретації при умові наявності ПСД та чіткого інструментарію	Складність інтерпретації результатів через описовий характер методу

Критерії	Контент-аналітичні техніки	Критичний дискурс-аналіз
Суб'єктивність/об'єктивність	Можуть бути проблеми з об'єктивністю через попередній досвід дослідника (при комп'ютерному кодуванні рівень суб'єктивності зменшується)	Суб'єктивність та заангажованість дослідника
Глибина аналізу	Кодування відбувається по чітко розробленому інструментарію, що може спричинити не фіксування того, що не потрапило до кодифікатору (виходом є латентне кодування, але воно також відбувається по фіксованому інструментарію)	Глибина аналізу як раз досягається за допомогою врахування контексту, дискурсу та пошуку прихованого, того, що не можливо зафіксувати автоматично
Аналіз джерел	Можливість аналізувати тексти, фото, відео, аудіо (по спеціально розробленому кодифікатору)	Системний аналіз текстів, фото, відео та аудіо (у дискурсі)
Фіксування прихованого	+	+
Можлива втрата контексту	+	-
Вибірка	Репрезентативна	Нерепрезентативна, аналіз особливих, яскравих випадків
Логіка аналізу	Дедуктивна	Індуктивна
Рефлексивність	Дослідник фіксує об'єктивні результати	Дослідник формує та конструює значення

ВИСНОВКИ

У магістерській кваліфікаційній роботі було здійснено дослідження специфіки медійної мови ворожнечі та визначення потенціалу методів аналізу документів у її вивченні. Під мовою ворожнечі розуміються промови, висловлювання, цитування та інші форми вираження соціальної дії, які направлені на прояв агресії проти певних осіб, соціальних груп та суспільств. Дане поняття використовується як синонімічне до «мови ненависті» та «hate speech». Результати теоретичної та практичної частин роботи дозволяють сформулювати висновки, які розкривають особливості прояву мови ворожнечі в українському медіа-просторі та обрати доцільні методи її вивчення, зокрема, контент-аналітичні техніки та критичний дискурс-аналіз.

1. Характеристиками поняття «мова ворожнечі» є важкість ідентифікування, узвичаєння, чітка спрямованість на об'єкт проти кого застосовується, породжує та ретранслює агресію, носить деструктивний характер, спрямована на обмеження прав, дій, інтересів соціальних груп за різними ознаками. Відповідно до формули Ж. Бодріяра ідентифікування симулякрів, аналіз мови ворожнечі показав, що вона застосовується прямо, без приховувань, заради образи іншої людини або соціальної групи, може використовуватись ідеологіями як непряме налаштування, маскується іншою метою, є емоційним методом маніпуляцій, узвичаїлась і несе ті ж смисли, але без ідентифікації їх як таких. Встановлено, що мова ворожнечі еволюціонує, трансформується та набуває нових форм та видів. Наприклад, набуття мовою ненависті таких характеристик як часова релятивність, позачасовість та позапросторовість.

2. Відповідно до виявлених характеристик мови ворожнечі, описано латентну та маніфестну її форми. Мова ненависті може проявлятися у різних за типом представлення інформації медіа-дописах – текстуальній, аудіо, відео та образній (фото, меми) формах. Щодо сфер поширення мови ворожнечі, то були

визначені такі як національна, релігійна, політична, соціально-економічна, вікова та гендерна.

3. Визначено межі свободи слова та мови ворожнечі у соціологічному полі для розрізнення яких використовується аналіз наявних або гіпотетичних наслідків. На міжнародному конвенційному рівні існує визначена система оцінки та регулювання свободи слова для забезпечення від поширення мови ненависті. Огляд простору смислів між нелімітованою свободою слова та цензурою, контролем розповсюдження мови ворожнечі показує відмінність поглядів дослідників та користувачів щодо межі дозволеного. Проте пануючою установкою можна вважати прояв свободи слова, який обмежується внутрішнім чуттям щодо порушення границь іншого.

4. Медіа-допис, як об'єкт аналізу розуміється як повідомлення, яке поширюється, через різні медіа-канали, громадськості. Основними характеристиками якого є емоційна насиченість стилю написання, яка обумовлюється взаємодією з цільовою аудиторією; особливості медіа-середовища (соціальні мережі, блоги, онлайн видання, інформаційні портали та інші); форми комунікації (відсутність реакції, швидка коротка реакція на медіа-допис у формі емоджі, коментування одностороннє та багатостороннє, шейрінг), мова написання медіа-допису, стиль передачі (інформаційний, аналітичний або нарис).

5. Описані та емпірично застосовані контент-аналітичні техніки як інструменти виявлення та характеризування медійної мови ненависті. Зокрема, «класичний» або рахунок одиниць аналізу у масивах інформації, який використовується більшістю дослідників, «кодування тональності», або фіксування емоційної оцінки, «кодування темпоральності», коли одиниці аналізу маркуються часовим компонентом.

6. Розглянуто та визначено потенціал критичного дискурс-аналізу для виявлення тих аспектів мови ворожнечі, які не можливо дослідити за допомогою контент-аналітичних технік. За основу у роботі була взята традиція заснована Н. Феркло в модифікації Абдул-Джаббара та Каріма для аналізу медійної мови

ненависті. Основними критеріями дослідження медіа-дописів є: семіотичне визначення соціальної проблеми; перешкоди для її вирішення; її зв'язок з соціальним порядком; шляхи подолання проблеми; критичне осмислення результатів.

7. Проведено дослідження на тему «Мова ворожнечі в медіа-дописах щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари». Методом збору були обрані контент-аналітичні техніки та критичний дискурс-аналіз. Дослідження показало, що мова ненависті була ідентифікована у 18% медіа-дописів та в більшості випадків спрямована на дискредитацію та звинувачення. Аналіз приписування ролі «винного» в медіа-дописах виявив низький рівень (до 10%) звинувачення в кризовій ситуації самих евакуйованих, що говорить про штучність для українського суспільства даної події у Нових Санжарах. Основним об'єктом проти кого вживається мова ненависті є протестувальники (43%). Виявлена мова ворожнечі, як латентного, так і маніфестного характеру, у більшості випадків (76%) має пряму форму вираження. Ще однією особливістю є відсутність зв'язку між мовою написання медіа-дописів та їх насиченістю мовою ненависті. Основні перешкоди для вирішення соціальних проблем, що проявилися в реакції ЗМІ щодо евакуації українців з Китаю у Нові Санжари, мають об'єктивний та суб'єктивний характер, а головними шляхами вирішення цих проблем є діалог (між владою та опозицією, Заходом та Сходом України) та стабільність (політична, економічна, соціальна).

8. Створено порівняльну таблицю контент-аналітичних технік та критичного дискурс-аналізу крізь призму таких критеріїв: масштабність, затратність, інтерпретація результатів, суб'єктивність/об'єктивність, глибинність, вибірка, пошук прихованого та ін. Здійснене порівняння демонструє ефективність означених методів у виявленні та характеризованні медійної мови ворожнечі, що може в майбутньому допомогти обрати більш доцільний метод збору та аналізу документів відповідно до мети та завдань дослідження медіа-дописів.

Отже, у роботі дана характеристика медійній мові ворожнечі, зокрема, виокремлено її латентну та маніфестну форми. Приділена увага опису меж мови ворожнечі та свободи слова, що актуалізується в українському медіа-просторі. Розкрито потенціал контент-аналітичних технік і критичного дискурс-аналізу у її виявленні та аналізі. Теоретичне значення також полягає у систематизації та характеристиці медіа-дописів як каналів передачі повідомлень з мовою ненависті, проаналізована мова ворожнечі крізь призму концепції симулякрів, що показало відірваність інтерпретації події від дійсності (підміна сенсів та приховані налаштування). Практичне значення даної роботи полягає у демонстрації поетапної процедури проведення соціологічного дослідження щодо характеризування медійної мови ворожнечі, апробації в українському медіа-просторі інструментарію критичного дискурс-аналізу, розробленого Абдул-Джаббаром та Карімом для вивчення мови ненависті, створенні кодифікатору контент-аналізу відповідно до поставлених задач емпіричного дослідження з застосуванням різних технік («класичної», кодування тональності та темпоральності).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автаева Н. О. Язык вражды в современных СМИ: гендерный аспект / Н. О. Автаева // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — 2010. — № 4 (2). — С. 811–813.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. — К., 2001. — 272 с.
3. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Жан Бодріяр. — Київ: Соломії Павличко "ОСНОВИ", 2004. — 231 с.
4. Будаев Э. Критический дискурс-анализ СМИ: основные направления исследований в зарубежной лингвистике. // Современный дискурс-анализ / , 2019. — С. 7–12.
5. Буданцев Ю. Экранный образ (системные особенности) / Юрий Буданцев. — М. : МГИМО, 1993. — 118 с
6. Бурдье, П. Структуры, habitus, практики // Современная социальная теория : Бурдье, Гидденс, Хабермас : учеб. пособие / под ред. А. Леденевой. — Новосибирск, 1995. — 120 с.
7. Вихонский О.С. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс : учебник / О.С. Вихонский, А.И. Наумов. — М., 1995. — 308 с.
8. Волкова Н. Професійно-педагогічна комунікація. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 256 с.
9. Гладилин А.В. «Язык вражды» как коммуникация [Электронный ресурс]. — 2012. — Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazyk-vrazhdy-kak-kommunikatsiya>.
10. Добренъков В. И. Методы социологического исследования / В. И. Добренъков, А. И. Кравченко. — Москва: ИНФРА-М, 2004. — 768 с.
11. Зверева П. П. Сентимент-анализ текста (на материале печатных текстовгазеты «thenewyorktimes» о россии и россиянах) / П. П. Зверева. // Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика. — 2014. — №5. — С. 32–37.

12. Земляна І. Журналіст і (НЕ) безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах [Електронний ресурс] / Ірина Земляна. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Zhurnalist-i-nebezpeka.pdf>.
13. Злочини на ґрунті ненависті: попередження та реагування [Електронний ресурс] // Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osce.org/ru/odihr/39822>.
14. Йоргенсен М. Дискурс-анализ. Теория и метод / М. Йоргенсен, Л. Филлипс. – Харьков: Гуманитарный центр, 2008. – 352 с.
15. Коваль, 2019 - Коваль М. І. «Виявлення мови ворожнечі у медіа-дописах [Електронний ресурс] / Марія Ігорівна Коваль. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/newsfiles/robota_meine_arbeit.pdf.
16. Комітет ВР пропонує прописати в законі визначення «мови ворожнечі» [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2808052-komitet-vr-proponue-propisati-v-zakoni-viznacenna-movi-vorozneci.html>.
17. Коробкова О. С. Маркеры языка вражды в номинациях этнической принадлежности: социолінгвістический аспект/ О. С. Коробкова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцен. – № 111. – 2009.
18. Короченский А.П. Мировая журналистика: история, теория, практика: сборник науч. и публицистич. работ / А.П. Короченский; ред.-сост. С.Г. Торчинский. – Белгород : ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2015. – 240 с.
19. Костенко Н., Иванов В. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики: Монографія. К.: Центр вільної преси, — 2003. — 200 с.
20. Кроз М. В., Ратинова Н. А. Экспертная оценка материалов, направленных на возбуждение вражды и ненависти // Цена ненависти. — М.: Центр «Сова», 2005. — С. 75-92.

21. Лихова С. Я. Мова ворожнечі як ознака порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії / С. Я. Лихова, Г. Г. Рибальченко // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2013. - Вип. 31. - С. 274-282.
22. Лукашенко М. В. Трансформації соціальності в контексті становлення інформаційного суспільства : дис. канд. філос. наук : 09.00.03 / Лукашенко Марина Володимирівна – Київ, 2018. – 218 с.
23. Мангейм Д. Б. Политология: методы исследования / Д. Б. Мангейм, Р. К. Рич. – Москва: Весь мир, 1997. – 544 с.
24. Мельников М. Прикладная конфликтология для журналистов / М. Мельников, М. Григорян, О. Панфилов. – М.: Права человека, 2006. – 158 с.
25. Менделеева Д. «Колорады», «ватники», «укропы». Язык вражды и риторика ненависти [Електронний ресурс] / Дарья Менделеева. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravmir.ru/koloradyi-vatniki-ukropyi-yazyik-vrazhdyi-i-ritorika-nenavisti/>.
26. Мирний М. Як в Криму використовують мову ворожнечі [Електронний ресурс] / М. Мирний. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://humanrights.org.ua/material/jiak_v_krimu_vikoristovujut_movu_vorozhnechi
27. Мова ворожнечі у ЗМІ: якою вона буває та до чого призводить (інфографіка) [Електронний ресурс] // Інститут масової інформації. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://imi.org.ua/advice/mova-vorojnechi-u-zmi-yakoyu-vona-buvae-ta-do-chogo-prizvodit-infografika/>.
28. Найбільше мови ворожнечі в онлайн-ЗМІ Харкова, Запоріжжя та Чернівців: дослідження ІМІ [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://imi.org.ua/monitorings/najbilshe-movy-vorozhnechi-v-onlajn-zmi-harkova-zaporizhzhya-ta-chernivtsiv-doslidzhennya-imi-i29440>.
29. Пашинян И. А. Контент-анализ как метод исследования: достоинства и ограничения / И. А. Пашинян // Научная периодика: проблемы и решения / И. А. Пашинян. – М.: Издательский дом «БИБЛИО-ГЛОБУС», 2012. – С. 13–18.

30. Попадюк О. В. Особливості критичного дискурс-аналізу наукового тексту / О. В. Попадюк. // Національний університет "Острозька академія". – 2009. – С. 177–180.
31. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – Москва: Рефл-бук, 2001. – 656 с.
32. Почепцов Г. Социальные медиа как дружеские сети и как опасные ловушки [Электронный ресурс] / Георгий Почепцов. – Хвиля, 22.05.2017. – Режим доступа к ресурсу: <http://hvylya.net/analytics/society/sotsialnyie-media-kak-druzhieskie-seti-i-kak-opasnyie-lovushki.html>.
33. Прищеп Г. «Мова ненависті» як лінгвістичний маркер «гібридної війни» / Г. Прищеп // Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics. — 2017. — Вип. 22 (2). — С. 98–112.
34. Рекомендация N R (97) 20 Комитета министров Совета Европы государствам-участникам по вопросам "разжигания ненависти" [Электронный ресурс]. – 1997. – Режим доступа до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_093.
35. Русакова О. Ф. Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ / О. Ф. Русакова // Современные теории дискурса: опыт классификаций (Серия "Дискурсология"). – Екатеринбург : Издательский Дом "Дискурс-Пи", 2006. – 177 с.
36. Семёнова А. В. Контент-анализ СМИ: проблемы и опыт применения / А. В. Семёнова, М. В. Корсунская. – Москва: Институт социологии РАН, 2010. – 324 с.
37. Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию: Учеб. пособие для студентов вузов / Ин-т социологии РАН. М.: Добросвет, 1998. – 102 с.
38. Соціологія: Навч. посібник / За редакцією С. О. Макеєва. - К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – 344 с.
39. Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики / С. Макеєв, С. Оксамитна, А. Домаранська, О. Іванов, Т. Костюченко,

Л. Малиш, Т. Марценюк, С. Стукало ; за ред. С. Макеєва і С. Оксамитної. - К. : НаУКМА, 2017. – 180 с.

40. Таршис Е. Я. Перспективы развития метода контент-анализа / Е. Я. Таршис // Социология / Е. Я. Таршис. – Москва, 2002. – С. 71–92.

41. Тичер С., Мейер М. та ін.. Методы анализа текста и дискурса / С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер/ Пер. с англ. - Х.: Гуманитарный Центр, 2009. - 356 с.

42. Толокольнікова К. Уникання мови ворожнечі наблизить мир [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movi_vorozhnechi_nablizit_mir/.

43. Тураева З. Я. Лингвистика текста: Текст: структура и семантика: Учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. "Иностр. яз."/ З. Я. Тураева. - М.: Просвещение, 1986. – 126с.

44. Тяжлов Я. Интервью с Т.А. Ван Дейком: О трендах в дискурсном подавлении, европейском национализме и гуманитарной ядерной бомбе [Електронний ресурс] / Я. Тяжлов, Е. Кожемякин // Современный дискурс-анализ. Электронный журнал. – 2013. – № 9. – С. 4-9. Режим доступу: <http://discourseanalysis.org>.

45. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза / А.В. Федоров. — М.: МОО ВПП ЮНЕСКО “Информация для всех”, 2007. — 616 с.

46. Филлипс Н. Что такое дискурс-анализ? [Електронний ресурс] / Н. Филлипс, С. Харди. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.discourseanalysis.org/ada1/st4.shtml>.

47. Юзва Л. Емпіричні контент-аналітичні дослідження: навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності 8.03010101 «Соціологія» / уклад. – Юзва Л.Л. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. – 116 с.

48. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования / В. А. Ядов. – М.: Академкнига ИКЦ, 2003. – 596 с.
49. Язык вражды против общества: (сб. статей) / сост.: А. Верховский. – М.: Центр «Сова», 2007. – 259 с.
50. Якісні дослідження в соціологічних практиках: Навчальний посібник / За ред. Н.Костенко, Л.Скокової. — К.: Інститут соціології НАНУ, 2009. — 400 с.
51. Януш О. Б. Критичний дискурс-аналіз як теорія і метод / О. Б. Януш. // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2010. – №24. – С. 317–323.
52. Anderer J. Modern Patience Thresholds Lower Than Ever Before, Technology To Blame [Електронний ресурс] / John Anderer. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.studyfinds.org/hurry-up-modern-patience-thresholds-lower-than-ever-before-survey-finds/>.
53. Berelson B. Content Analysis in Communication Research / B. Berelson – Glencoe: Free Press, 1952. – P. 16.
54. Barlow J. A Declaration of the Independence of Cyberspace [Електронний ресурс] / John Perry Barlow. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20131023143120/https://projects.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html>.
55. Fairclough N. Critical Discourse Analysis / N. Fairclough. – London: Lohgman, 1995. – 355 p.
56. Gillmor D. We the Media: Grassroots Journalism By the People, For the People. O'Reilly Media, Inc.; New Ed edition, 2006. – 136 p.
57. Howard J. Free Speech and Hate Speech / Jeffrey Howard // Annual Review of Political Science / Jeffrey Howard., 2019. – P. 93–109.
58. Kareem al-Utbi M. A Critical Discourse Analysis of Hate Speech [Електронний ресурс] / Mahdi I. Kareem al-Utbi. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/325812305_A_Critical_Discourse_Analysis_of_Hate_Speech.

59. Lasswell H., Leites N. and associates. Language of Politics: Studies in Quantitative Semantic. N.Y.: Cornwall Press, 1949. – 404 p.
60. Lind W. S. The Changing Face of War: Into the Fourth Generation / W. S. Lind, K. Nightengale, J. F. Schmitt, J. W. Sutton, G. I. Wilson // Marine Corps Gazette. – 1989. – October. – P.22-26.
61. Meyer M. Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA / M. Meyer // Methods of Critical Discourse Analysis / ed. by R. Wodak, M. Meyer. – London: Thousands Oaks, 2001. – P.14-31.
62. Prasad D. Content analysis a method in social science research [Электронный ресурс] / D. Prasad // Rawat Publications. – 2008. – Режим доступа до ресурсу:
<http://www.css.ac.in/download/Content%20Analysis.%20A%20method%20of%20Social%20Science%20Research.pdf>.
63. van Dijk T. A. Critical Discourse Analysis / T. A. van Dijk // The Handbook of Discourse Analysis / ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. – Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. – P. 352–371.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Кодифікатор контент-аналізу та бланк кодування.

Таблиця А.1

Кодифікатор контент-аналізу

Категорія аналізу	Код	Код	Субкатегорії	Код	Субсубкатегорія	Код	Субсубсубкатегорія
Портал	01	01.1	вседержавний				
		01.2	регіональний				
		01.3	персональний				
Медіа-допис	02	02.1	стиль передачі	02.1.1	інформаційний		
				02.1.2	аналітичний		
				02.1.3	Нарис		
		02.2	мова передачі	02.2.1	українська		
				02.2.2	російська		
		02.3	тональність	02.3.1	позитивна		
	02.3.2			нейтральна			
	02.3.3			негативна			
	02.4	темпоральність	02.4.1	минулий			
			02.4.2	теперішній			
			02.4.3	майбутній			
	Мова ворожнечі	03	03.1	модальність	03.1.1	страх	
03.1.2					ненависть		
03.1.3					дискредитація		
03.1.4					виправдання		
03.1.5					звинувачення		
03.1.6					викриття		

Категорія аналізу	Код	Код	Субкатегорії	Код	Субсубкатегорія	Код	Субсубсубкатегорія
		03.2	вираження	03.2.1	латентне		
				03.2.2	маніфестне		
		03.3	форма	03.3.1	пряма	03.3.1.1	літературна
						03.3.1.2	нелітературна
				03.3.2	переносна	03.3.2.1	фразеологізм
						03.3.2.2	зворот
						03.3.2.3	порівняння
		03.4	суб'єкт (хто застосовує)	03.4.1	автор		
				03.4.2	цитування		
		03.5	об'єкт (проти кого застосовується)	03.5.1	влада		
				03.5.2	евакуйовані		
				03.5.3	протестувальники		
				03.5.4	правоохоронці		
				03.5.5	інші		

Таблиця А.2

Бланк кодування

Кодувальник (ПІБ)	
Джерело інформації	
Час початку заповнення бланку	
Час завершення заповнення	
№ Бланку	

Додаток Б.

Схема аналізу для критичного дискурс-аналізу.

Таблиця Б.1

Схема аналізу для критичного дискурс-аналізу

Визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект)
Перешкоди для вирішення проблеми
Чи потребує соціальний порядок даної проблеми
Виявлення можливих шляхів подолання проблеми
Критичне осмислення результатів

Додаток В.

Генеральна сукупність та вибіркова сукупність

Таблиця В.1

Генеральна сукупність

№	Назва	Посилання
1	У Нових Санжарах люди вийшли на мітинг проти заселення в санаторій евакуйованих з Китаю	http://kolo.news/category/situatsiyi/18699
2	В Новых Санжарах к ночи вспыхнули массовые беспорядки / Видео-Новости	https://frazua.com/video/287247-v-novyh-sonzharah-iz-za-koronavirusa-vnov-vspyhnuli-massovye-besporjadki
3	На Полтавщині шириться паніка через літак з Китаю	http://kremen.today/2020/02/19/napoltavshyni-shyrytsya-panika-cherez-litak/
4	На Полтавщині шириться паніка через літак з Китаю	http://web.poltava.info/news/308812-napoltavschini-shiritsya-panika-cherez-litak-z-kitayu
5	Гончарук екстренно вылетел в Новые Санжары из-за коронавируса	https://my.ua/news/cluster/2020-02-20-goncharuk-ekstrenno-vyletel-v-novye-sanzhary-iz-za-koronavirusa

Продовження Табл. В.1 за посиланням -

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1n_IW5Xxg5wEJhB8lQSR9Rj04Z2nQYWUYZRyPr1N4Rto/edit?usp=sharing.

Вибіркова сукупність для контент-аналізу

№	Назва	Посилання
28	Евакуація українців з Уханя: силовики застосували техніку для "зачистки" протесту на Полтавщині	https://my.ua/news/cluster/2020-02-20-evakuatsiia-ukrayintsiv-z-ukhania-siloviki-zastosovali-tekhniku-dlia-zachistki-protestu-na-poltavshchini
56	Через протести у Нових Санжарах скликають сесію Полтавської облради	https://my.ua/news/cluster/2020-02-20-cherez-protesti-u-novikh-sanzharakh-sklikaiut-sesiiu-poltavskoyi-oblradi
84	Відео - Евакуйовані з Китаю українці одразу з харківського аеропорту направляться до медичного центру	https://tsn.ua/video/video-novini/evakuyovani-z-kitayu-ukrayinci-odrazu-z-harkivskogo-aeroportu-napravlyatsya-do-medichnogo-centru.html
112	В Полтавской области противники размещения эвакуированных из Уханя украинцев провели пикет	https://replyua.net/news/poltava/195998-v-poltavskoy-oblasti-protivniki-razmescheniya-evakuirovannyh-iz-uhanya-ukraincev-proveli-piket.html
140	У Нових Санжарах на Полтавщині протестують через ймовірне заселення у санаторій евакуйованих з Китаю	https://poltava.depo.ua/ukr/poltava/u-novikh-sanzharakh-na-poltavshchini-protestuyut-cherez-ymovirne-zaselennya-u-sanatoriy-evakuyovanikh-z-kitayu-202002201117150
168	Под Полтавой начались столкновения с полицией из-за эвакуации украинцев из Китая: видео	https://apostrophe.ua/news/society/2020-02-20/pod-poltavoj-nachalis-stolknoveniya-s-policiej-izza-evakuacii-ukraincev-iz-kitaya-video/188947
196	Эвакуированных из Китая украинцев могут привезти в Полтавскую область: местные жители протестуют Journalist.today	https://journalist.today/jevakuirovannyh-iz-kitaja-ukraincev-mogut-privezti-v-poltavskuju-oblast-mestnye-zhiteli-protestujut/

Продовження Табл. В.2 за посиланням -

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1n_IW5Xxg5wEJhB81QSR9Rj04Z2nQYWUYZRYPr1N4Rto/edit?usp=sharing

Вибіркова сукупність для критичного дискурс-аналізу

№	Назва	Посилання
3724	Господа, вы звери - Главное™	https://glavnoe.ua/articles/a12797-gospoda-vy-zveri
4480	Самолет из Уханя: День всеукраинского позора	https://blogs.korrespondent.net/blog/events/4196075/
5236	Вірус ненависті - з лабораторії «Кварталу» — Високий Замок	https://wz.lviv.ua/blogs/406803-virus-nenavysti-z-laboratorii-kvartalu
6524	Доктор Комаровский обратился к Зеленскому после поездки в Новые Санжары	https://www.dialog.ua/ukraine/201829_1582449877
6496	Средневековье или провокация врагов Украины: кто организовал “Уханьский позор”	http://www.fin.org.ua/news/1360274

Додаток Г.

Заповнений інструментарій контент-аналізу та критичного дискурс-аналізу

Таблиця Г.1

Заповнений кодифікатор контент-аналізу

Категорія	Субкатегорія	Субсубкатегорія	Субсубсубкатегорія	28	56	84	112	140	168	196
1. Портал	1.1. Вседержавний			1	1	1	1	0	1	1
	1.2. Регіональний			0	0	0	0	1	0	0
	1.3. Персональний			0	0	0	0	0	0	0
2. Медіа-допис	2.1. Стиль передачі	2.1.1. Інформаційний		1	1	1	0	1	1	1
		2.1.2. Аналітичний		0	0	0	0	0	0	0
		2.1.3. Нарис		0	0	0	1	0	0	0
	2.2. Мова передачі	2.2.1. Українська		1	1	1	0	1	0	0
		2.2.2. Російська		0	0	0	1	0	1	1

Продовження Табл. Г.1

Категорія	Субкатегорія	Субсубкатегорія	Субсубсубкатегорія	28	56	84	112	140	168	196
	2.3. Тональність	2.3.1. Позитивна		0	1	0	0	0	0	0
		2.3.2. Нейтральна		0	0	1	0	1	0	1
		2.3.3. Негативна		1	0	0	1	0	1	0
	2.4. Темпоральність	2.4.1. Минулий		0	0	1	1	1	0	0
		2.4.2. Теперішній		1	0	0	0	0	1	1
		2.4.3. Майбутній		0	1	0	0	0	0	0
3. Мова ворожечі	3.1. Модальність	3.1.1. Страх		0	0	0	1	0	0	0
		3.1.2. Ненависть		1	0	0	0	0	0	0
		3.1.3. Дискредитація		1	0	0	0	0	1	0
		3.1.4. Виправдання		0	0	0	0	0	0	0
		3.1.5. Звинувачення		0	0	0	0	0	0	0
		3.1.6. Викриття		0	0	0	0	0	0	0
	3.2. Вираження	3.2.1. Латентне		1	0	0	1	0	1	0
		3.2.2. Маніфестне		1	0	0	0	0	0	0
	3.3. Форма	3.3.1. Пряма	3.3.1.1. Літературна	0	0	0	1	0	0	0
			3.3.1.2. Нелітературна	2	0	0	0	0	1	0
		3.3.2. Переносна	3.3.2.1. Фразеологізм	0	0	0	0	0	0	0
			3.3.2.2. Зворот	0	0	0	0	0	0	0
			3.3.2.3. Порівняння	0	0	0	0	0	0	0
	3.4. Суб'єкт (хто застосовує)	3.4.1. Автор		2	0	0	0	0	1	0
		3.4.2. Цитування		0	0	0	1	0	0	0
	3.5. Об'єкт (проти кого застосовується)	3.5.1. Влада		0	0	0	0	0	0	0
		3.5.2. Евакуйовані		0	0	0	1	0	0	0
		3.5.3. Протестувальники		0	0	0	0	0	0	0
		3.5.4. Правоохоронці		2	0	0	0	0	1	0
		3.5.5. Інші		0	0	0	0	0	0	0

Продовження Табл. Г.1 за посиланням -

[https://docs.google.com/spreadsheets/d/1-](https://docs.google.com/spreadsheets/d/1-Nly1t61K1b2Kqghkz7mxuxwSu466AEy9YcEzXShIZ4/edit?usp=sharing)

[Nly1t61K1b2Kqghkz7mxuxwSu466AEy9YcEzXShIZ4/edit?usp=sharing.](https://docs.google.com/spreadsheets/d/1-Nly1t61K1b2Kqghkz7mxuxwSu466AEy9YcEzXShIZ4/edit?usp=sharing)

Заповнена схема критичного дискурс-аналізу (1)

	3724
Визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект)	Використання структур МВС, в тому числі медичиних ресурсів - це захист чи агресія (для чи проти суспільства чи евакуйованих) від хвороби та її розповсюдження? Чи може дисциплінарне суспільство використовувати епідемію як чинник впливу? "Епідемія та дисциплінарне суспільство - друзі-суперники" (Фуко)
Перешкоди для вирішення проблеми	Медіа-допис написаний російською мовою та починається з назви "Господа, вы звери", підзаголовок "В Ухане заболели люди, а лечит их МВД" виділений сірим напівжирним шрифтом, що вказує на проблему знеособлення лікарів та рятувальників. Окрім того є різниця у ставленні до рятувальників ("девчонки и мальчишки, которые могут защитить") та представників правоохоронних органів ("почему только у погранцов и нацгвардии оказалось нормальное оборудование, специалисты и врачи"). Перешкода - негативне ставлення до правоохоронців, виконавчої влади.
Чи потребує соціальний порядок даної проблеми	Наявна соціальна проблема носить деструктивний характер по відношенню до влади та встановленого політичного ладу.
Виявлення можливих шляхів подолання проблеми	У даному медіа-дописі латентним є мотив анархізму. Повертаючись до історії українського народу можна знайти неодноразові епізоди прояву анархічних патернів соціальної поведінки, що впливало на становлення держави. Можливий шлях вирішення - повернення структури цивільної санітарно-епідеміологічної служби та використання самоорганізуючого потенціалу громадянського суспільства.
Критичне осмислення результатів	Даний медіа-допис відображає ставлення певної групи українського суспільства проти владних структур

Заповнена схема критичного дискурс-аналізу (2)

	4480
Визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект)	Основною соціальною проблемою, яка висвітлюється у даному медіа-дописі є роз'єднаність українського суспільства. Окрім того, дається негативна оцінка компетентності влади, політиці правоохоронних структур, сповідованню християнства в Західній Україні, відсутності однакової конотації смерті загиблих на Майдані активістів та правоохоронців.
Перешкоди для вирішення проблеми	Медіа-допис, який написаний російською мовою, починається з назви "Самолет из Уханя: День всеукраинского позора", проте, у тексті головною проблемою є протиставлення Сходу та Заходу України. Дана ворожа оцінка дій влади та пересічних громадян Західної України та протиставлення їх позиції готовності східних та південих областей прийняти евакуйованих. Стаття ділиться на підрозділи з назвами виділеними напівжирним шрифтом, наприклад "«Единая Украина» или «хата с краю»". Тест медіа-допису створений з уявною нейтральністю, проте, добір фактів, їх інтерпретація свідчать про інтенціональність до негативного ставлення, оцінки автором українського менталітету, влади, подій Майдану. А цитування та посилення на дописи інших журналістів, які наведені після статті, насичені маніфестною мовою ненависті. Важливо звернути увагу і на те - про що мовчать. Так, тема про Нові Санжари згадується побічно і не може оцінюватись з позиції протиставлення Сходу та Заходу. Основна перешкода - наявність сепаратистських тенденцій.
Чи потребує соціальний порядок даної проблеми	Соціальний порядок не потребує сепаратизму, але текст медіа-допису відображає цю існуючу гостру, актуальну проблему.
Виявлення можливих шляхів подолання проблеми	Визнання етики автентичності окремих частин України, пізнання сутнісних сил кожної спільноти та підкреслення їхніх позитивних характеристик. Перетворення проблеми боротьби з коронавірусом на альянсно-організуючу позицію, яка може об'єднати різноспрямовані політичні сили в Україні на основі спільної діяльності у боротьбі з хворобою.
Критичне осмислення результатів	Даний медіа-допис відображає ставлення певної групи українського суспільства щодо відсутності єдності в Україні.

Заповнена схема критичного дискурс-аналізу (3)

	5236
Визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект)	Основний меседж даного медіа-допису є негативне ставлення до діючого президента та його партії. Також, автором всиловано звинувачення у проросійській позиції та критика олігархічної влади. Тобто проблемою є недовіра частини суспільства президенту
Перешкоди для вирішення проблеми	Медіа-допис написаний українською мовою та опублікований у регіональному порталі. Його назва "Вірус ненависті - з лабораторії «Кварталу»". У тексті неодноразово вказується на схожість ідей президента та представників російської влади та на зв'язок діючої влади з олігархами. Окрім того, темі евакуації українців приділено всього один абзац у стилі "зради". Акцентується увага на обранні дати евакуації ("Зе!Команда з її популізмом наскільки переймалася ймовірними заворушеннями з приводу роковин розстрілів на Майдані, що, мабуть, спеціально запланувала евакуацію українців саме цього жалобного дня"). Основна перешкода - установка певної частини українського суспільства на негативну оцінку будь-яких дій команди президента.
Чи потребує соціальний порядок даної проблеми	З однієї сторони - коли є влада, має бути опозиція, але з іншої сторони, особливо у часи україно-російської війни, тотальна критика діючої влади має негативний вплив на імідж країни.
Виявлення можливих шляхів подолання проблеми	Забезпечення конструктивного діалогу між владою та опозицією. Створення умов для розуміння мети, стратегій, дій та бачення можливих небезпек обох сторін.
Критичне осмислення результатів	Даний медіа-допис відображає ставлення певної частини українського суспільства до діючого президента та його партії.

Заповнена схема критичного дискурс-аналізу (4)

	6254
Визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект)	Основною проблемою є маніпуляція свідомістю як президента, так і пересічних громадян, проте суб'єкт даної маніпуляції не визначається.
Перешкоди для вирішення проблеми	Медіа-допис написаний російською мовою на тему "Доктор Комаровский "на нервах" после визита в Новые Санжары обратился к Зеленскому". Основною перешкодою для вирішення проблеми маніпуляцій свідомістю є наявність примарного узагальненого знеособленого ворога та тих, хто його фінансує. Підкреслюється економічна незалежність президента та висловлюється заклик до нього та правоохоронних органів щодо пошуку організаторів заворушення.
Чи потребує соціальний порядок даної проблеми	Соціальний порядок потребує звернення до критичного мислення громадян та пошуку примарного ворогу, що знімає відповідальність з президента та пересічних громадян України.
Виявлення можливих шляхів подолання проблеми	Розвиток критичного мислення, суспільно-політичної обізнаності, аналітичної установки в сприйнятті інтепретованої інформації.
Критичне осмислення результатів	Даний медіа-допис відображає пошук частиною громадян, блогерами винних в організації протесту проти обсервації евакуйованих з Китаю.

Заповнена схема критичного дискурс-аналізу (5)

	6496
Визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект)	Основними соціальними проблемами, які проявляються в даному медіа-дописі, є засудження існуючих недостатньо жорстких зовнішніх стосунків з Росією, діяльність зрадників ("п'ята колона") та недовіра четвертій владі (ЗМІ) через їхні зв'язки з олігархами та Росією.
Перешкоди для вирішення проблеми	Медіа-допис написаний російською мовою на тему "Средневековье или провокация врагов Украины: кто организовал "Уханьский позор"". У ньому акцент стоїть на більшій небезпеці розповсюдження коронавірусу з Росії, а не з Китаю. Окрім того, знову проявляється проблема недовіри до діючої влади та на її помилках. Основна перешкода вбачається в інформаційному просторі, який є залежним від потреб олігархів.
Чи потребує соціальний порядок даної проблеми	Соціальний порядок потребує підтримання образу ворога (Росії) у контексті існуючої україно-російської війни.
Виявлення можливих шляхів подолання проблеми	Відновлення територіальної цілісності країни. Подолання економічної та політичної криз.
Критичне осмислення результатів	Даний медіа-допис відображає ставлення частини українського суспільства та зовнішньої політики України щодо Росії.

Заповнена схема критичного дискурс-аналізу (6)

	6496
Визначення соціальної проблеми (семіотичний аспект)	Основною соціальною проблемою даного медіа-допису є наявність в українському суспільстві проросійських настроїв, що приводить до деструктивних процесів. Також загострюється негативне ставлення до ПЦУ, УГКЦ та Галичини.
Перешкоди для вирішення проблеми	Даний медіа-допис опублікований на проросійському ресурсі "антимайдан", написаний російською мовою та має назву "Щеневмерзость, или Дикари XXI столетия", яка виділена напівжирним шрифтом червоного кольору. Інтенсивно проявлені негативні налаштування та часто використовуються ярлики щодо української національної ідеї. У статті часто підкреслюється високий ступінь навіюваності та відсутність критичного мислення у проукраїнських громадян. Основною перешкодою є формування та підсилення іншої ідентичності (новоросів), наявність сепаратизму та україно-російської війни.
Чи потребує соціальний порядок даної проблеми	Соціальний порядок проблеми сепаратизму не потребує, а навпаки. Так як він несе у собі деструктивний характер.
Виявлення можливих шляхів подолання проблеми	Відновлення територіальної цілісності України. Реінтеграція Криму, Луганської та Донецької областей. Введення активної проукраїнської політики.
Критичне осмислення результатів	Даний медіа-допис відображає ставлення "новоросів" та деяких проросійських громадян до України.